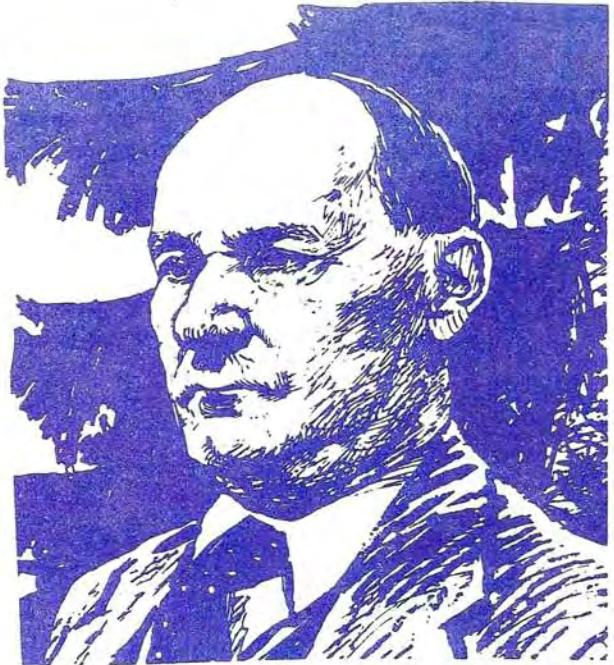

На дай Божа сэрцам зынікнуць
І душой апасыці,
Страціць веру й надзею
На жыцьцё й шчасьце:

Бо бяз веры й надзеі
У съвеце ўсё пастыла,
Бо, згубіўшы сэрца крэпасьць,
Чалавек — магіла.

1882 - 1982

Не загаснуць зоркі ў небе,
Покі неба будзе —
Не загіне край забраны,
Покі будуць людзі.

Ночка цёмная на съвёце
Вечна не пануе;
Зерне, кінутае ў ніву,
Усходзе ды красуе.

БЕЛАРУСКИ
СЪВЕТ
BYELORUSSIAN
WORLD

№. 11 [40] - 1982

МОЙ РОДНЫ КУТ

Слова Я. КОЛАСА

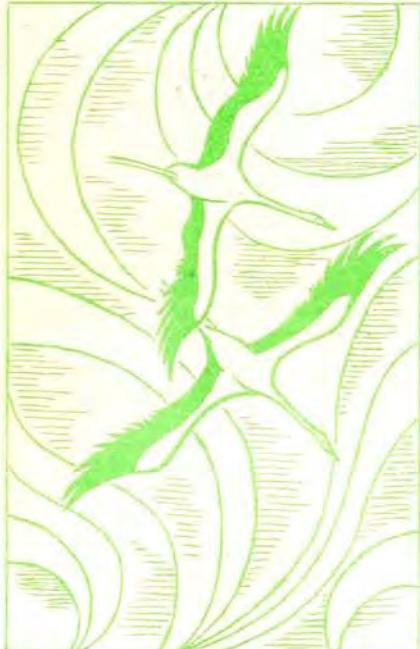
Музыка І. ЛУЧАНКА

Andante mosso espressivo

Musical score for 'Moy rodny kut' featuring ten staves of music. The lyrics are written below each staff in Belarusian. The key signature changes from B-flat major to A major at the end.

Лінгвістичний транскрипцій:

Мой родны кут, як ты мне мілы!
Забыць цябе не маю сілы!
Не раз, утомлены дарогай,
Жыщем вясны мae убоган,
І табе ў думках залатяю
І там душою спачываю,
І там душою спачываю.

Вось як цяпер, перада мною
Устав куточак той прыгоне,
Крынічкі вузенякае ложа
І елка ў пары з хвояю,
Абізўшымсь цесна над водою,
Як маладый ў час накхания,
У зноші вечар расставания.

Люблю цябе, мой бераг родны,
Дзе лъёцца Нёман срэбраходны,
Лубы дзе дружны чарадю
Сталы, як венкы, над водою...
Мой родны кут, як ты мне мілы!
Забыць цябе не маю сілы,
Забыць цябе не маю сілы...

М. БАСАЛЫГА. Жняя. Па матывах паэзіі Я. Купалы (афорт, 1981 г.).

Янка КУПАЛА і

Якуб КОЛАС

1882 — 1982

Сто гадоў назад, на беларускай зямлі нарадзіліся два клясыкі беларускай літаратуры — Янка Купала і Якуб Колас.

Нарадзіліся яны ў часе, калі народ іх таміўся ў татальнай расейскай няволі. Была гэта цёмная пара беларускае гісторыі, калі ўсё беларускае неразумна забаранялася й высьмейвалася. Народ моцна цярпеў, аднак ніколі не паддаваўся варожаму насільлю, і ніякія намаганыні ворага ня здолелі зьнявetchыць ягоную, хоць часова й ператомленую, але заўсёды жывучую душу. Народ цярпеў, але жыву сваім, няхай сабе й бедным, жыцьцём, тварыў свае культурныя скарбы ды чакаў нагоды, каб пачаць пераможную барацьбу за сваё поўнае нацыянальнае, культурнае, палітычнае і эканамічнае вызваленне.

Вось-жа на хвалях гэтага, зпачатку агранічанага, пазней больш масавага ўздыму-вызвалення радзіліся людзі, якім было дана Богам ачоліць беларускі народ і весці іго да прауды, вялікасці й шчасця. Я. Купалу і Я. Коласу было суджана стаць паэтамі, — паэтамі глубокага мысленія, якія чула адгукнуліся на ўсё вялікае, значнае й выключнае ў жыцьці.

Творчасць Я. Купалы і Я. Коласа — гэта сваясаблівая гісторыя жыцьця беларускага народа, зь яго харектарам і звычаямі, зь яго думамі й падзеямі, зь яго барацьбой за сваё незалежнае жыцьцё. Творчасць гэтая вырасла на народнай глебе, увабрала ў сябе думы й жаданы народу, ды яна, гэтая творчасць, цесна звязана зь беларускім фальклёрам. У творах гэтых вялікіх патрыётаў беларускага народа праудзіва адлюстрраваны імкненыні паняволенага народа да свайго нацыянальнага й сацыяльнага вызвалення. Я. Купала і Я. Колас сваімі творамі абдужалі съведамасць народных масаў, заклікалі іх на барацьбу за лепшую долю, за родны край, за поўнае вызваленне й незалежнасць. Гарачая любоў да свае Бацькаўшчыны й ненавісць да ворагаў, ідэя свободы народу, съцвярджаныне яго нацыянальнай, чалавечай гіднасці — усе гэтыя матывы складаюць змест шматлікіх вершаў паэтаў.

Я. Купала і Я. Колас зьяўляюцца заснавальнікамі сучаснай беларускай літаратуры. Яны ўзбагацілі беларускую паэзію й прозу новымі вобразамі, тэмамі, жанрамі, мастацкімі формамі. Яны — ства-

ральні видачних вершаў, паэмаў і апавяданняў, якія зьявіліся каштоўным здабыткам беларускай літаратуры.

Я. Купала і Я. Колас — гэта волаты беларускае паэзіі, — песьняры шчырай і глыбокай прыгажосьці. Ня дзіўна таму, што іх творы сяньня гучаць на цэлым съвеце, і магчымі самымі першымі гучалі ў космасе, узятыя ў ракету беларускім касманаўтам Пятром Клімуком.

Адзначаючы гэтым выданьнем "Беларускага Сьвету" 100-годні юбілей нашых клясыкаў, мы таксама ўплютаем нашую беларускую, эмігранцкую кветку ў вялічэзны вянок памяці й пашаны нашых выдатных народных песьняроў.

Чэсьць ім і слава!

Якуб КОЛАС

БЕЛАРУСКАМУ ЛЮДУ

Змоўкні ты, съціхні песьня пакуты,
Завару́шыся наш край!
Люд беларускі! Рві свае путы!
Новую песьню съпявай!

Дружна й згодна станьма съцяною,
Доля ня прыйдзе сама,
Воля ня зойдзе к нам стараною,
Збоку дарог ёй няма.

Люд! Праканайся: толькі мы самі
Долі свае кавалі.
Годзе-жка, досьць панукаці намі,
Гнаць з нашай роднай зямлі!

Нам прыганятых болей ня трэба –
Будзем мы жыць без паноў.
Самі вы дбайце лепей пра неба! –
Скажам мы так да ксяндзоў.

Хіба забудзем мы тыя межы,
Што правадзілі бяз нас?
Раны глыбокія, ох, яшчэ сьвежы!
Помсты агонь не пагас.

Нас падзялі — хто? — Чужаніцы,
Цёмных дарог махляры...
К чорту іх межы! К д'яблу
...граніцы...
Наши тут гоні, бары!

Будзем мы самі гаспадарамі,
Будзем свой скарб ратаваць!
Годзе тэй крыўды! У ногу з
братамі

Пойдзем наш край вызваляць.

Ох, і агорклі гэтыя кпіны...
Злучым мы ў хор галасы:
Эх, вы, разлогі роднай краіны,
Нашы палеткі, лясы!

Родны вы сэрцу нашаму гмахі
Лесу, лугоў і палёў!
Досьць ушчувалі нас паны-ляхі,
Ведаем ціск маскалёў...

Змоўкні ты, сыціні песня пакуты,
Заварушицы наш край!
Люд! Вызываіся, рві свае путы,
Новыя песні съявай!

Менск, 1922 г.

ЗЯМЛЯ КУПАЛА

Тут ён прайшоў.
Тут промні скачуць
На хвалях рэк. Цывітуць сады.
Няма съядоду. Ды сэрца бачыць
Паэты вечныя съяды.

Пясок жаўтлявы. Пыл дарожны.
Сустрэчны вецер. Дождж і золь.
Зямля, прайсьціся асьцярожна
Па гэтых съцежках нам дазволь!

Нашэпча сонечныя слова,
Змарнеламу акрыліць дух
Дарога ручаёў вясновых,
Дарога зімніх завірух.

Маланка ў дуб зь нябёсаў цэліць,
Рыхтуе свой агністы ўдар.
Тут ён прайшоў.

Янка Луцэвіч.
Купала. Песні валадар.

І ў лузэ плакала жалейка.
І на звіядоленай зямлі
Драўляны век і век жалезны
Адною каляёй ішлі.

У сіле гордай і ў бясьcільні,
Зь кіёчкам простым у руках,
Па песню людзі тут хадзілі,
Ды песні ён акрэсліў шлях.

Съцяжынкамі і бальшакамі
Ён крочыў празь імглу гадоў,

Ён песьні крылы даў і памяць,
Каб помніла сваё гняздо.

Паклон табе, зямля Купалы!
Хай паліць сэрца твой агонь:
Зялёны ліст і ліст апалы.
Ручай. У змроку белы конь.

Пакрыўджаная ветрам ліпа.
Туману ціхі табунок.
І навальніца, што гняўліва
Маланкай жыхкае здалёк.

Паклон табе, зямля Купалы!
І радасьць ты, і съветлы сум.
Зямля вячыстая, як мала
Мы ведаем тваю красу.

Зямля Купалы... Зоркі ў высях...
Хто духам, сэрцам малады,
Ідзі па ёй.

І апачыся
Аб нашых прадзедаў съяды.

І, нібы кропля акіяну,
Аддай усю сваю любоў
Зэмлі адважных патрыётаў,
Зямлі адважных песьняроў.

Будэз сынам ёй, надзеіным сынам.
Хай боль яе табе баліць.
... А ў лузэ млее канюшына.
І просіць кнігаўка папіць.

І так прывольна, так прасторна!
Лье сонца чырвань на палі.
Здаецца, разъдзімаюць горны
За небасхілам кавалі.

І замірае съпелы колас.
І хлебароднаю парой
Гучыць, ляціць Купалаў голас
Над гэтай вечнаю зямлём.

Леанід ДАЙНЭКА
«М.» 1982 г.

ГІСТАРЫЧНЫЯ МАТЭРЫЯЛЫ НАШАГА НАЦЫЯНАЛЬНАГА АДРАДЖЭНЬНЯ

А. БУЛЬБА. АБ БЕЛАРУСКІМ ТЭАТРЫ

Справа беларускага адраджэньяя хоць і памалу, але ўсё-ж ідзе наперад: гэтак вельмі радаснай весткай для нас было адкрыцьцё ў Вільні «Беларускага музыкальна-

драматычнага гуртка», паставіўшага сабе мэту, знаёміць сяброў гурка з роднай літаратурай і песьні, а пасля й усіх, хто цікавіцца нашым краем і народам. Другім прыбыткам у нашым жыцьці — гэта вандроўны тэатр пад кірауніцтвам заслужанага артысты Буйніцкага.

Першое таварыства «Беларускі музыкальна-драматычны гурток» даў пакульшто адзін выступ — сівяткаваньне Купалы¹⁾.

Спадзяйміся, што гэты гурток цераз зіму даставіць культурнай стравы, каб чалавек на нейкі час мог-бы адараўца ад гарадзкой таўкатні.

Беларускі тэатральны гурток пад кірауніцтвам Буйніцкага не змарнаваў мінулага лета: гурток гэты абехаў шмат мястечак і вёсак Беларусі, паказваючы там тэатральныя прадстаўленыні. Гурток заглянуў у такія куткі нашай старонкі, як Слуцак, Ляхавічы, Менск, Капыль, Полацак, Свянцянцы, Новасвянцянцы, Дзісна, Вілейка, Ашмяны, Смаргонь і іншыя.

У «Нашай Ніве» мы чытаем справаздачы з тэатральных прадстаўленняў, і што ўсюды шчыра віталі народны беларускі тэатр, а гэта значыць, што ён сапраўды быў патрэбны народу, бо вось і па іншых мястечках людзі саматугам, сваімі сіламі арганізуюць тэатры, хоры ды адпаведныя вечарынкі. Рух гэты будзіць народ да новага жыцьця пад знакам імкнення да самастойнасці з роднай мовай ды незалежнасцю... Прыйшла новая пара, прабуджэння старадаўных самастойных культуры, ды новага старту, ды на нова перабудоўваць устарэлы съвет...

Такім чынам на сцэне павінны быць людзі, якія зразумелі біцьцё народнага сэруца ў даную пару, якія самі пераканаліся нацыянальна. Яны ў кожнай хвіліне павінны ўзмакніць веру ў праўду, у харастрову, справядлівасць, служыць найхарашэйшым ідеалам чалавецтва. Сцэна — гэта ёсьць і школа... Прамаўляць са сцэны трэба зразумелым словам і знаёмымі вобразамі тлумачыць галоўныя думкі. Дзеля таго тэатр для беларускага народу павінен быць беларускі. Працаўнікамі на сцэне павінны быць людзі, якія зразумелі біцьцё беларускага сэруца, якія самі съядомыя нацыянальна. Яны ў кожнай сцэнічнай драбніцы знайдуць роднае, зразумелае, патрапяць самі тварыць народны тэатральны п'есы, знайдуць сярод культурнага багацьця ўсіх народаў такія думкі й творы, якія паставяць і перад вачыма нашага народу. Тэатр — гэта культурная ўстанова, і калі над ім пачнуць працаўца людзі, якія разумеюць ягонае культурнае значэнне, то й ён паслужыць для прабуджэння ўнутранага пачуцця ў народзе: «Хто мы такія?»

«Наша Ніва», № 39, 1911 год

¹⁾ Гэты невялікі допіс «Сівяткаваньне Купалы ў Вільні» зъмешчаны ў «Нашай Ніве», 1911 г., №№ 25-26.

У апрацоўцы — В. Пануцэвіча

ЛЮДЗІ БЕЛАРУСКАЙ ЗЯМЛІ

НА УРАДЛІВЫМ УЗЬМЕЖЖЫ

Трыццаць год назад я наведаў кандыдата гістарычных навук Генадзя В. Кісялёва, тады супрацоўніка Цэнтральнага дзяржаўнага гістарычнага архіву Летувіскай ССР, у яго віленскай кватэры. Месцілася яна ў кельлі былога жаночага манастыра на

стараадаўній вуліцы Гедрыса — побач з мужчынскім дамініканскім кляштарам, адкуль (пра тое съведчыць мэмарыяльная дошка) павялі ў апошні шлях, на вісельню, Кастуся Каліноўскага. Гаворка наша таксама пераважна вялася вакол асобы легендарнага выдаўца «Мужыцкай праўды».

— Гэта яго патрабавальныя вочы, — прызнаўся тады Генадзь, — глядзелі на мяне са старонак пажаўцелых дакумантаў і, у рэшце рэштаў, прымусілі мяне пісаць. Зь гісторыка-архівіста зрабілі пісьменынкам.

У tym інтэр'ю многа гаварылася пра дасягнутае — выдадзеныя ўжо knіжкі «Сейбіты вечнага» й «З думкай пра Беларусь», складзеныя з удзелам Кісялёва фундамэнタルныя зборнікі дакумантаў 1861—1864 гг. «Рэвалюцыйны ўзьдым у Летуве й Беларусі», «Паўстаныне ў Летуве й Беларусі». Гаспадар кватэры, памешваючы вугольле ў старасьвецкім каміне, дзяліўся ѹтворчымі задумамі. Зьбіраўся ён высьветліць аўтарства паэмаў «Энаіда навыварат» і «Тарас на Парнасе», разам з Уладзімірам Караткевічам напісаць knіжку пра Каліноўскага, заняцца дасьледаваннем беларуска-летувіскіх культурных сувязяў...

І вось прайшло трываццаць год. З того часу многае зьмянілася. Генадзь пераехаў зь сям'ёй у Менск, стаў старшим навуковым супрацоўнікам Інстытуту літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі Навук Беларусі. Напярэдадні нідаўняга свайго пяцідзесяцігодзядзя ён атрымаў на сваю сям'ю, у якой растуць дзівэе дачушкі, Лія й Наташа, новую, прасторную кватэру. Галоўнае-ж — выдадзены новыя knігі: «Загадка беларускай Энаіды», «Пошукі імя», «Паплечнік Каліноўскага». Як у Беларусі, так і за яе межамі часта спасылаючыся на «Пачынальнікаў» — складзены Генадзем Кісялёвым зборнік матэрыялаў пра беларускіх пісьменынікаў XIX стагодзідзя.

Жыцьцё, вядома, унесла карэктывы ѿ колішня творчыя пляны. Зьдзейсніліся або амаль зьдзейсніліся адны задумы. Дзякуючы Кісялёву мы сёньня цвёрда ведаем, што «Энаіду навыварат» напісаў Вінцэс Равінскі, што аўтара «Тараса на Парнасе» трэба шукаць сярод студэнтаў Горы-Горацкага інстытуту. Другія-ж задумы былі часова адцеснены больш пільнымі справамі. У сувязі з падрыхтоўкай да стагодзядзя з дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа Генадзь у апошні час напружана працаўні над зборнікамі дакумантаў і матэрыялаў пра народных песняроў. Адзін з гэтых зборнікаў, «Пуцявінамі Янкі Купалы», толькі што пабачыў сьвет.

— Генадзь Васілевіч, памятаеца, калі яшчэ толькі плянаваліся абодва зборнікі, былі сумленыні: а ці хопіць матэрыялу? Былі прапановы аб'яднаць іх разам. І вось сёньня мы бачым першы з гэтых зборнікаў памерам каля дваццаці аркушаў. Заканамерна пытаныне: што сюды ўвайшло?

— Увайшлі самыя розныя дакуманты й матэрыялы пра жыцьцё й творчасць Янкі Купалы. Напрыклад, радаслойная яго продкаў, якія да 1875 году намагаліся даказаць сваё шляхецкае паходжаныне, яго мэтрыка, яго пашпарт...

— Я бачу, гэты пашпарт даў вам магчымасць высьветліць, што мэмарыяльная дошка, устаноўленая ѿ гонар Купалы ў Вільні, не адпавядае, мякка кажучы реальнасці.

— Так, на дошцы сказана, што ў доме нумар 14 на вуліцы Л. Гіры Купала жыў у 1907—1908 гадох. Тут адразу дзівэе недакладнасці. У 1907 годзе пісьменынік у Вільні яшчэ ня жыў, а ў 1908 годзе жыў на той-жы вуліцы, але ў іншым доме. У доме нумар 14 ён пасяліўся толькі пасля прабывання ў Пецярбурзе, у 1914

годзе. Усё гэта ўдалося ўдакладніць, паразанаваючы старую нумарацыю з новай, аптытваючы старажылаў вуліцы.

— Як-ж я цяпер выйсьці з сітуацыі?

— Дошку бязумоўна, трэба замяніць, а ў будучым — устанаўляць мэмарыяльныя знакі, абапіраючыся на толькі на чалавечую памяць, але й на грунтоўныя дасьледаваныні. Беларускаму літаратуразнаўству вельмі нестаете прац тыпу «Адрасы Даставеўскага», дзе дакладна ўказана знаходжаныне ўсіх кватэр пісьменніка.

— Аднак вернемся да зборніка. Якія матэрыялы тут упяршыню ўводзяцца ў навуковы ўжытак, здаюцца вам найбольш каштоўнымі?

— Многія. Найперш трэба назваць судовую справу 1915 году, калі Янка Купала быў рэдактарам «Нашай нівы». Знойдзена яна ў фондзе прокурора Віленскага акруговага суду. Беларускія дасьледчыкі гэтым фондам раней неяк не цікавіліся, а летувісам, прозывіща Луцэвіч нічога не гаварыла...

— А ці ўсёмагчымае ўвайшло ў зборнік?

— Далёка ня ўсё. Калі-б сабраць усе дакументы й матэрыялы пра Купалу, атрымаўся-б том аркушаў на восемдзесят, нешта накшталт тамоў «Літературнага наследства».

— Значыць, адбор матэрыялаў быў жорсткі. Можа, тады ня варта было сюды ўключыць агульнавядомыя пастановы пра ўшанаваныне памяці Купалы?

— Наадварот, варта! Яны даюць мажлімасць падагульніць ўсё тое, што зроблена для ўвекавечання Купалава імя, дазваляюць вызначыць, што яшчэ трэба зрабіць. Нагадваюць пра тое, што ня выканана, забыта. Скажам, урадавай пастановай 1952 году прадугледжваліся пэрыядычныя Купалаўскія чытаныні. Але яны не праводзяцца, гэты пункт пастановы ня выкананы. Між тым падрыхтоўка энцыклапедычнага слоўніка «Янка Купала» выявіла колькі ў нашым купалазнёстве навысьветленага, прыблізнага. Чытаныні-ж аб'ядналі-б сілы нашага інстытуту, вышэйшых навучальных установ, музея, бібліятэк, архіваў. Для ажыўлення дасьледчыцкай працы інстытуту абавязковы патрэбны сэктар купалазнёства й коласа-знаўства.

— Размовы пра такі сэктар вядуцца ўжо даўно, і, трэба спадзявацца, ён будзе створаны... Аднак давайце ад Купалы пяройдзем да Коласа. Наколькі мне вядома, у плян выданыя ў 1982 году «Навукі й тэхнікі» ўключаны аналагічны зборнік пад назвай «З жыццёспісу Якуба Коласа». У якім ён стане?

— Днямі закончана перадрукоўка рукапісу. Праўда, прыкметна «перабралася» норма: замест заплянаваных 18 аркушаў атрымалася 25. Але-ж і выкідаць няма чаго. Ідуць матэрыялы пра радаслоўную, пра гісторыю ўсіх Мікалаеўшчына, пра настаўнічанье ў Лісіне, Пінкавічах, Верхмені, Пінску, пра суд над удзельнікамі настаўніцкага зьезду. Прыводзяцца не апублікаваныя раней пісьмы, успаміны пра Коласа, узятыя з прыватных архіваў (М. Лужаніна, У. Казьбераука і інш.).

— А што ў будучым зборніку «самае-самае»?

— Мусіць матэрыялы Нясвіскай сэмінарыі. Фонд яе не захаваўся. Але лёгіка падказала: трэба шукаць сярод папераў Віленскай вучэбнай акругі. І сапраўды там аказаліся экзамінацыйныя ведамасці, пратаколы пераводаў, справа пра разъмеркаваныя выпускнікоў (аказваецца, першапачаткова пісьменнік быў ськіраваны ў загадкавае Охава). Упяршыню дакумантальна пацьвярджаеца, што, будучы сэмінарыстым, Колас прыняў удзел у ўрачыстасцях, прысьвячаных юбілею Гогаля, прачытаў на іх свой верш...

— Пакуль што мы гаворым толькі пра зьбіральніцкую й укладальніцкую работу. А сваё? Съвет поўніца чуткамі, што ў выдавецтва «Мастацкая літаратура» вы аднесылі рукапіс сваёй новай кнігі «Героі й музы». Пра што яна?

— Усё пра тое-ж XIX стагодзьдзе. У кнізе сабраныя дасьледаваныні, артыкулы, рэцэнзіі, напісаныя з 1958 па 1980 год. Датычаща яны гісторыі беларускай літаратуры, культуры, рэвалюцыйнага руху.

— Напэўна, будуць там і матэрыялы, якія наблізяць нас да адгадкі, хто-ж, у рэшце рэштаў, напісаў «Тараса на Парнасе»?

— Не, няхай літаратурная грамадзкасць крыху «адпачне» ад спрэчак пра тое аўтарства. Але гэта ня значыць, што далейшыя пошуки не вядуцца. Нідаўна ўдалося ўстанавіць, што С. Акрэйц, які ў сярэдзіне XIX стагодзьдзя зьбіраўся выдаваць «Беларускі веснік», пасылаў у «Современник» «вершаваныя ўзоры» беларускіх твораў. Сярод іх мог быць і «Тарас на Парнасе» — такім творам можна было пахваліцца нават перад «Современником».

— А наступная кнішка? Наколькі мне вядома, вам заплянавана тэма «Літаратура й час». Гучыць гэта крышку абстрактна.

— Затое зъмест будзе вельмі канкрэтны: гісторычны ўмовы ўзыніненія й бытаваныня беларускай літаратуры таго-ж XIX стагодзьдзя. Хочацца прасачыць усе зъвеныні ланцулага: рэчаіснасць — пісьменнік — кніга — чытальня. Чытала я бяру ў шырокім сэнсе. Гэта — і царская цензура, і рэцэнзэнты, і ўспрыняцьце ў розных грамадзкіх колах. Тэма будзе хутчэй гісторычная, чым філалагічная.

— Як і ранейшыя вашы кнігі, напісаныя на тым-жа плённым узыніненіем гісторычнай і філалагічнай навукі... Мне здаецца (гэта-ж адзначылі ў рэцензэнты), што ў вашай асобе ўдала спалучающа ѹ скрупулёзны архівіст, і эмаксыяналны «лірык». Але скажыце, ці ня вабіла вас «чыстая» проза, скажам, гісторычны раман?

— Думкі такія зъяўляюцца. І ўсё-ж я лічу, што ёсьць людзі, якія гэта зробяць лепш за мяне. Сваю-ж задачу я пакуль што бачу ў тым, каб даць ім паўнацэнны матэрыял, гісторычную глебу.

Інтэрв'ю вёў Адам МАЛЬДЗІС.

«ЛіМ» 1982

Валянтын Б. у сваёй аповесці піша:

... Мо ў праўда, што ў сваю съмяротную гадзіну чалавек спасыцігае тое, чаго ня можа спасыцініць ўсё жыцьцё. Але лекары... І ні халеры ня ведаюць лекары, і не такая ўсясільная мэдыцына, як яе малююць. Во косіць рак, завал сэрца людзей, а зрабіць нічога ня могуць, лякарстваў ня знайдуць... На месяц забраліся, атамы пад мікраскоп разглядаюць, а тут нічога зрабіць ня могуць. Во табе й вучоныя! А мо дзе пад нагамі якая непрыкметная траўка расьце, ходзяць, топчуць, а што ёю гэтую заразу можна вылечыць — не здагадваюцца. Быць таго ня можа, каб у прыродзе нікага сродку ня было! У прыродзе ўсё збалінсавана: камі ёсьць хвароба, значыць, і сродак супраць яе павінен аваязкова быць. Толькі ня ведаюць, шмат чаго ня ведаюць, хоць і пахвалияцца, што ўсё ведаюць, усё спасыціглі...

“Беларускі Съвет” мог-бы друкавацца часцей, але... не хапае грамадзкае ахвярнасці. Думаецце ад гэтых слоў справа палепшае?

ПЕСНЯ ПРА НАС

(Мікола Гусоўскі – беларускі паэта-лацініст эпохі адраджэння)

Эпоха, у якую ён жыў і тварыў, не пакінула нашчадкам у спадчыну ні скульптурнага партрэту, ні нават эскізнага накіду да мастацкага палатна зь ягоным вобразам. Карцінны галірэй ў старажытных княжацкіх замках і прыватныя бібліятэкі магнатаў у палацах на тэрыторыі былога Вялікага княства Літоўскага (Беларусі), не ўдастоілі ніводным помнікам жывапісу й разьбярства зынешні воблік і фігуру гэтага чалавека. А між тым ён, Мікола з Гусава, Мікалай Гусавіян, Мікола Гусавец, як ён сам сябе называў, Мікола Гусоўскі (нарадзіўся каля 1480 – памёр пасля 1533 гг.), быў па сваім часе найбуйнейшым славянскім паэтом, і сёньня аўтактыўнай ацэнкай гісторыі пастаўлены побач са сваім сучаснікам і суайчынікам Францыцішкам Скарынай. Яго паэма жыцьця – «Песня пра зубра» – па праву ўваходзіць у скарбніцу сусъветнай літаратуры.

Як съведчаць энцыклапедычныя даныя, біографічных звестак аб ім вельмі мала. Усе яны ў асноўным чэрпаюцца літаратуразнаўцамі й дасыльедчыкамі яго творчасці з паэм, панегірычных вершаў і эпістальярных пасланьняў – літаратурнай спадчыны паэты. У гэтай спадчыне жамчужынай, ці як кажа сам паэт, «найяўнейшай Палярнай зоркай першай велічыні», зьяўляецца яго «Песня пра зубра» (поўная назва «Песня пра зынешні выгляд, лютасьць зубра й палявання на яго»), напісаная прыблізна ў 1522 годзе ў Рыме й надрукаваная ў 1523 годзе ў Кракаве тыражом у сто экземпляраў. Адзін з выпадковых ўцалелых экземпляраў паэмы быў падараваны настаяцелям Навадневіцкай царквы былой Гродзенскай губерні Расейскаму таварыству аматараў прыроды, пасля таго паэма была ў 1855 годзе перавыдадзена на латыні ў Пецярбурзе таксама вельмі абмежаваным тыражом. Другім выданьнем «*Carmen de statura, feritate ac venatione bisontis*» выйшла ў 1896 годзе ў Кракаве з падрабязнымі камэнтарыямі й прадмовай вядомага польскага вучонага й літаратуразнаўцы, прафэсара Я. Пельчара.

Незгасальная-ж зорка Гусоўскага на арбіце нашай літаратуры, як зусім праўільна адзначае В. Дарашкевіч, літаратуразнаўца й дасыльедчык старажытнай беларускай літаратуры, узышла адносна нядаўна – са зъяўленнем перакладу памянутай вышэй «Песні» на беларускую мову.

Прыкладна ў той-ж час паэма зъявілася ў перакладзе на расейскую, летувіскую й украінскую мовы. Яшчэ ў канцы мінулага стагодзьдзя вялікі ўрыўкі з паэмы былі перакладзены на польскую мову вядомым польскім паэтом Я. Каспровічам, які, высока ацаніўшы гэты твор, ражуча сцвярджаў, што Адам Міцкевіч, як паэта-эпік і аўтар паэм «Пан Тадэвуш», вытокамі сваімі «паходзіць ад Міколы Гусавіяна (Гусоўскага)».

Зъяўленыне вялікага паэты-новалацініста Мікалая Гусоўскага ў культуры Беларусі (Вялікага княства Літоўскага) было заканамернай зъявай. У туу эпоху – першай чвэрці XVI стагодзьдзя, – як справядліва піша ў сваёй книзе «Італьянская Адраджэнне й славянская літаратуры XV – XVI стагодзьдзяў» рускі дасыльедчык і

літаратуразнаўца І. Галянішчаў-Кутузаў, для беларускага Адраджэння быў харк-тэрны, як і для агульнаеўрапейскага Рэнэансу, бурны росквіт новалацінскага мастацтва клясычнай латыні, выкліканы да жыцьця інтэнсывным адраджэннем антычнасці.

У чытача можа заканамерна ўзынікнуць пытаныне: а чаму адраджалася менавіта новалацінская літаратура не на нацыянальных мовах, а на «клясычнай латыні»? Адказ прости: таму, што ў той час лацінская мова была мовай мастацтва, культуры, навукі й нават дыпляматычных зносін. Уся сістэма й харктар адукцыі ў Вялікім княстве Літоўскім знаходзіліся тады пад лацінскім уплывам. Моладзь заможных саслоўяў, (прыгадайце шляхі ў навуку Францышка Скарыны), з-за адсутнасці універсytетаў на радзіме навучалася ва ўніверсytетах Цэнтральнай і Паўднёвой Эўропы (у Кракаве, Карлавым універсityте ў Празе, у Падуі, Балоныі, Вітэнбэргу й г. д.), дзе выкладаныне вялося на лацінскай мове.

Але вернемся ўсё-ж да асобы самога аўтара й коротка спынімся на разглядзе яго мастацкіх твораў, высьветлім, наколькі гэта дазваляюць самыя творы й скупыя біяграфічныя звесткі пра паэта, зь якога ён роду, чый сын. Для таго, каб пэўную спречную гістарычную асобу аднесці ў съпіс ганаровых славутнасцяў гісторыі сваёй літаратуры, неабходна высьветліць яи толькі геаграфічныя каардынаты месца ягонага нараджэння, народнасці бацькоў асобы (па тым часе паасобны народнасці княства толькі складваліся ў нацыі), яго веравызнаныне, маёмынскі статус і месца ў грамадzkім жыцьці, але й яго ўласнае прызнаныне аб сваіх «пачатках пачаткаў», ягоная ўласная памяць «святога начуцьця — Радзіма». Адам Міцкевіч, які як вышэй гаварылася, «выышаў з Міколы Гусоўскага», у эпілогу да «Пана Тадэвуша» называў сваю радзіму — нашу-ж Наваградчыну — «шырокім съветам усіх сваіх вытокаў». Яснае й бескампроміснае съведчаныне: тут, на гэтай зямлі, гаварыў паэта, была мая калыска, тут я ўзгадаваўся, пад съпеў беларускай калыханкі ўвабраў у душу яи толькі мілагучнасць народнай песні й казкі, але й праз гэта песьеннэ слова — і ўсе глыбіні народнай души, яе спадзяваныняў і мар аб лепшай долі. І ён як паэта ўсёй сваёй творчасцю аддаваў даніну ѹ той зямлі, і таму народу на ёй, якія яго спарадзілі як творчую асобы.

А як зь Міколам з Гусава, гэтым выхадцам з тых-же зямель? У «вечным горадзе» — Рыме, куды ён трапіў у якасці пісца (па сучаснаму раскладу дыпляматычных рангаў — гэта нешта накшталт першага сакратара пасольства) Карона Польскай у Ватыкане, ён у 1521 — 1522 гадох напісаў свой геніяльны твор, у якім і даў ускосны адказ на гэтае пытаныне.

Пастараваемся й мы, абавіраючыся на съведчаныні самога-ж паэты, адказаць на гэтае пытаныне й спашлёмся на звесткі зь «Песьні пра зубра» й на паасобныя радкі зь іншых твораў зь ягонай дайшоўшай да нас мастацкай спадчыны.

Як съведчыць біёграфы й дасьледчыкі творчасці паэты, Мікола з Гусава быў хутчэй за ўсё, выхадцам зь сям'і зьяднелага баярына (бояра, як тады гаварылася і як засталася гэтае назва сацыяльнай праслойкі мясцовых жыхароў да нашага часу ў назвах многіх насељных пунктаў на тэрыторыі Беларусі. Пад Менскам, напрыклад, Бояры — назва вёскі й чыгуначнай станцыі). Бацька яго, служылы па тым часе чалавек і васал аднаго з удзельных князёў, акрамя вайсковой павіннасці ў сталіцы свае гады выконваў абавязкі палісаўшчыка й лаўца-паляўнічага ў пущанскіх абшарах княжацкіх угодзьдзяў на тэрыторыі цяперашніх Гродзенскай, Менскай і, можа, нават і Магілёўскай вобласцяў. Сцьверджаныні некаторых

дасыледчыкаў аб тым, што ён нарадзіўся на Магілёўшчыне або Віцебшчыне цяжка лічыць абронтуванымі. Спасылкі на тое, што ў самым тэксьце «Песьні» ўспамінаеца Дняпро, які Мікола ящэ ў юнацтве, спазнаўшы «безыдіч прыгод на паляваннях і ловах», неаднойчы пераплываў «вярхом на кані ў пагоні за зверам», на нашу думку, недастатковая для такіх съцверджанняў, паколькі аўтар ужывае лацінскую назну гэтай ракі, найболыш вядомую адукаваным людзям на Захадзе, а мясцовыя назны рэк уяўленню яго чытачоў маглі-б' нічога не гаварыць.

Так што назва Дняпра тут ні пры чым: пры іншых абставінах гэта магла-б' быць Нараўка, налібоцкая Бярэзіна, Шчара ці Нёман. Тут больш важнае значэнне мае іншая акалічнасць: адукцыіны «цэнз» творцы. Стварэнне паэзіі на лацінскай мове для XVI стагодзьдзя хоць і звязалася звычайнай зывай, але абавязкова абумоўлівалася адукованасцю вершаскладальніка — яго сабодным валоданынем гэтай мовай, яго вывучкай, і съведчыла-б' аб літаратурным прафесіяналізме творчай асобы. Мастацкая-ж канва «Песьні пра зубра» дае ўсе падставы съцвярджаць, што ў аўтара гэты прафесіяналізм быў нават у параўнанні зь лепшымі ўзорамі заходніяўрапейскай паэзіі эпохі Рэнесансу на самым высокім узроўні. Значыць, небеспадстаўна можна дапусціць, што першапачатковую адукцыю Мікола з Гусава, сын княжацкага палясоўшчыка, атрымаў дзесяці ў кафедральнай ці царкоўна-прыходзкай школе-калегіуме, а пазней працягваў сваю вучобу ў адным з тагачасных універсітэтаў Кароны. Такой вышэйшай навучальнай установай на тэрыторыі саюзнай зь Літвой Польшчы быў Ягелонскі універсітэт у Кракаве, у якім па тым часе вучыліся многія юнакі — выхадцы з заможных сем'яў і беларускай народнасці. Але будучы паэта наўрад ці змог закончыці поўны курс навучання ў гэтым або нейкім іншым універсітэце. Чэхіі ці Німеччыны. Да такога меркаванняня съкірувае той факт, што ў рэктарскіх аналах выпускнікоў і Ягелонскага й другіх старажытных універсітэтаў Заходняй Эўропы імя Міколы з Гусава не значыцца. Праўда, у гэтых аналах ўносяцца імёны толькі тытулаваных сынкоў і нащадкаў тагачаснай знаці, а сыны «плебсаў» — палясоўшчыкаў, дробных купцоў і рамеснікаў — такога гонару не ўдастайваліся. Магчыма, прычына менавіта ў гэтым, і апошняя съцверджанні некаторых польскіх дасыледчыкаў аб тым, што ў часе свайго пражывання ў Італіі (1520 — 1522 гг.) Мікола з Гусава быў запрошаны на выкладчыцкую работу на універсітэце ў Балоньні, дзе і атрымаў вучоную ступень прафесара рыторыкі, ускосна паштварджаючы здагадку, што яшчэ ў свае маладыя гады Мікола Гусоўскі атрымаў бліскучую па тым часе вышэйшую адукцыю. Як бы яно ні было на самай справе, а галоўнымі «універсітэтамі» й школай жыцця для таленавітага юнака, сапраўднага самародка з працоўных нізоў прашчураў нашага роду, была самаадукцыя, упартая фізычная й разумовая праца — паляванье ў пушчах і баявыя ўчынкі па ахове граніц краю, ад татара-турэцкіх набегаў. Ён, «лясны чалавек» і жаўнер, прызнаеца ў гэтым, як на споведзі, аддаўшыся ўспамінам пра мінулае, у такіх радкох «Песьні пра зубра».

Што-ж да мяне, то сваё паляванье й ловы

Адпаляваў я. Адзіна ўцеха ў самоце —

Жыць успамінамі. Думкай ляціш быстракрылай

Ноччу й днём на радзіму, у памяці сеци

Вабіш той час незабыўны, што некалі ў нетрах

Родных лясоў разгубіўся, і кліч — не даклічаеш...

А вось і больш выразны «геаграфічны прыкол», які сьведчыць і аб месца-
знаходжаныні ягоных «універсытэтаў», і аб паходжаныні й сацыяльным становішчы
аўтара.

Край свой (цяпер ужо зъеднаны з Каронай) калісьці
Я перамераў удоўжкі і ўпоперак пешшу.
Змалку ад бацькі вучыўся ў бясконцых аблавах
Крокам нячутным ступаць, каб нішто не штурхнула,
І спасыцігаў, як звяроў прыкмячаць па бярлогах
Нюхам, і вухам, і вокам. Бяз якасцяў гэтых
Не напалюёш, бо звер палахлівы й пільны.
Колькі патоў ён, бывала, згандзі зь мяне ў сыцюжу,
Коп'і шыбаць прымушаючы зь бегу наводмаш!
Колькі нагледзеўся съмерці, наслушаўся енку
У пушчах, пакуль мяне, сына, вучыў палясоўшчык!

Першы радок прыведзенай цытаты патрабуе тлумачэння. Паэта съцвярджае, што яго родны край «цяпер ужо зъяднаны з Каронай». Як вядома зь гісторыі, згодна з палажэннемі дагаворнага саюзу (вуніі) паміж Вялікім княствам Літоўскім і Польскай Каронай, заключанага ў 1385 г. у Крэве, на чале абедзівых дзяржай становіўся вялікі князь Вялікага княства Літоўскага Ягайла, які ўступаў у шлюб з польскай каралевай Ядвігай і ў 1386 годзе быў абвешчаны каралём Кароны. У час напісаньня Гусоўскім савёй «Песьні» на чале аб'яднанай саюзнай дзяржавы стаяў ужо на «свой літвін», як адзначае паэта у другім месцы паэмы, а польскі ўладар, адсюль і гэтая канстатация факту: «...цяпер ужо зъяднаны з Каронай».

Перабіраючы ў памяці сэрца ўсе свае найбольш значныя й небясьпечныя прыгоды ў лясох і пушчах на радзіме, паэта шчыра прызнаецца, што

Жмурыўся перш, калі недзе ў імклівай пагоні
Ранены верхнік мільгне, і адно толькі згледзіш:
Кроў на кані і, як гронкі каліны, — на сынезе.
Вось у такіх пераплётах на нашых аблавах
Часта і я быў раўнёю сваім пабрацімам.
Рэкі лясныя, Дняпра паўнаводнага строму
Пераплываў я з канём у пагоні за зверам.
Што там тайца: карцела дзе-небудзь і збочыць.
Гнаў ту ю думку: на людзях і съмерці не страшная.
Колькі нягод паспытаў я на тых паляваньнях —
Каяца-б можна, ды хто-ж калі каяўся ў мілым!
Быў і адважны, а дзе й неразважны, казалі:
Як ні было — не забыць сваю школу Міколу.

Вось ён — і жыцьцёвы універсытэт, і прафэсыйная практика паэты, які ў сталых гады трапляе ў сьвіту каралеўскага дыпляматы, былога полацкага япіскапа Эразма Цялка-Вітэліуса ў Рым і пры зручным выпадку раскажа людзям з папскай сывіты пра свае паляўнічыя прыгоды. Непасрэднай прычынай для расказу зьявілася карыда — бой быкоў, якую дыпляматы разам з Папам рымскім Львом X Медычы глядзелі ў цырку. І там, на заўвагу кагосці з сяброў каралеўскай місіі аб tym, што бой быкоў нагадаў яму адважныя схваткі літвіноў з зубрамі ў сябе на радзіме,

паэта, які прысутнічаў там

...у сваім асяродзьдзі

Усё расказаў, што і ў нас у змаганні зачтыхам

Гэткім-жа чынам адольваюць дужага зывера...

Мне загадалі адразу-ж уязца за працу,

Каб успаміны свае, пераліўши ў памер вершаваны,

Песьний зрабіць і пра нас, і пра нашы аблавы.

Такім чынам, пісец пасла, Мікола з Гусава, аказаўся між паэтаў (а ў другім месцы паэмы ён будзе съціпла съцвярджаць, што ў рэнэанснай паэзіі ён «пісьменнікам рымскім ня роўны») «часовым абранынкам». Ён вымушаны быў па загаду свайго апякуна й пратэктара — пасла Эразмы «скласці свой съпеў аб краіне з багацьцем съвету жывёльнага ў ёй». Для яго гэты загад зьяўляўся зручнейшым выпадкам прадставіць абранай вярхушцы краін Заходній Эўропы ня толькі сваю краіну зъ яе багатым жывёльным съветам, але падаць яе значна глыбей і шырэй — з усім харастром і багацьцем яе першынствай прыроды, зъ яе народам і бытам гэтага народа, філісофскім і палітычным поглядамі грамадзтва свайго краю ў той час. Была і яшчэ ў яго адна запаветная мара — зъвірнуць увагу прадстаўнікоў краін Захаду на цяжкае ваенна-палітычнае становішча сваёй краіны, што была фарпостам краін Захаду перад наваламі полчишчаў Арды, татараў і туркаў у глыбіню Эўропы. Але гэтую прыхаваную мару ён прыбярог пад самы канец, пасля дастойнага прадстаўлення сваёй невядомай зямлі Заходній Эўропе.

Перш чым мы высветлім, як справіўся паэта са сваёй задумай, давайце зірнем на тыя шляхі, што прывялі Міколу з Гусава ў Рым.

Задумваючыся над сваёй новай, на гэты раз ужо паэтычнай, місіяй, якую трэба было выконваць у кароткі тэрмін, паэта усыведамляе ўсю небяспечнасць, што яго магла падсыцерагаць, і съціпла прызнаеца:

Тут, удастоены гонару большага — і небяспекі,
Мабыць, ня меншай, — я прыхапкамі авалодаць

Мушу нязвычнаю зброяй: той самай рукою,
Што налаўчылася лукам распісвача, трэба

Умельства сваё праявіць і ў пісьменстве прыгожым.

Адзначым, маючы на ўвазе канчатковыя вынікі — як і на якім мастацкім узроўні гэтая місія была выканана, — што ўсе гэтыя душэўныя хваляваныні зыходзілі ад прыроджанай беларускай съціпасці, уласцівай, як бачым, і далёкім таленавітым продкам нашага народау.

Калі-б пасол, пратэктар і апякун паэты, таленавіты дыплямат і дзяржкаўны дзеяч, сумняваўся ў здольнасцях і таленіце свайго падапечнага выхаванца, ён не даручыў-бы яму такога адказнага задання. Трэба памятаць, што быў заказчыкам — сам Папа рымскі Леў X Медычы, ня толькі вярхоўны служыцель царквы, але й тонкі знаўца й цаніцель усіх жанраў мастацтва эпохі познняга Адраджэння. Каралеўскі пасол аддаваў загад ня столькі свайму сакратару, колькі вялікаму паэту, сапраўднаму самародку з народу ўсходне-славянскіх земляў. І ў гэтым быў таксама тонкі дыпляматычны разылік: зъдзіўлю Заходнюю Эўропу ня толькі адкрыцьцём малавядомага, а для большасці й зусім невядомага «ляснога краю пад зоркай Паллярнай», але й дзівоснай асобай яго адкрывальніка — талентам

усходнеславянскага Вергілія, Гарацыя ці ва ўсякім разе Петрапкі.

Як-жа сам япіскап Эразм Цялак, які, да таго як стаць лацінізаваным, узначальваў пэўны час вялікакняжацкую канцылярыю ў Вільні, адкрыў для сябе «мік паэтаў часовага абранынка» Міколу з Гусава?

Паслухаем перш за ёсё, што на гэты конт кажа сам паэта ў кантэксьце свайгі «Песьні»:

Съвет даўніны вывучаў я па кнігах славянскіх –
Граматах рускіх, кірыцай пісаных вязкай.
Лад альфабету наш прашчур для ўласнай карысці
У грэкаў пазычыў і, гукі мясцовых гаворак
Зладзіўши зь ім, іншаземцам, застаўся сабою.

Адзначым: «застаўся сабою». Гэта вельмі важны штрых у паэмі. Вершаваны пераклад і патрабаваны зъберагчы мэтрыку радка мне, перакладчыку паэмі на беларускую мову й, як я ўпэўнены, на матчыну тагачасную мову самога паэты, не дазволіл зъберагчы ўсе слова ў вобразе «й гукі мясцовых гаворак». Літаральна ў гэтай фразе было сказана: «й гукі айчыннай роднай мовы». У далейшай працы над удасканаленнем перакладу я гэты радок выправіў і ціпер, у новым выданні паэмі да юбілею паэты, ён будзе гучаць больш дакладна – «і гукі айчыннае мовы»... Такім чынам, першая «песьня пра нас» стваралася талентам самародка з народу ў імя й славу народу, які «застаўся сабою» ва ўсім шырокім і глыбокім сэнсіце гэтага слова.

Атрымаўши першапачатковую, а пазней, магчыма, і вышэйшую адукацию, Мікола з Гусава разам з бацькам часта перабіраецца з аднаго месца лясной службы на другое і, мабыць, трапляе ў заходня ўдзельныя княствы бліжэй да Турава, Навагрудка ці Вільні. У тыя-ж яшчэ маладыя гады ён, высока адукаваны юнак і таленавіты вершаворца, трапляе пісцом у адну з каралеўскіх канцылярияў. Там «дасужага на лове й кемлівага на слова» заўважаюць мацэнаты й садзейнічаюць прасоўванню «нетытулаванага лесавіка» па службе – на такую-ж пасаду, але ў вялікакняжацкую канцылярию ў Вільні. У той час гэтую важную установу узначальваў былы япіскап г. Палацку Эразм Цялак, здольны, як вышэй гаварылася, дзяржаўны дзеяч, дыплямат і царкоўнік. У гэтага, як съцвярджжаюць гісторыкі й літаратуразнаўцы, праслаўленага ў Эўропе мацэната й дыплямата, які валодаў цыцеронаўскім красамоўствам і клясычнымі – лацінскай і заходнеўрапейскімі – мовамі, Гусоўскі пэўны час служыў асабістым сакратаром. І калі ў 1519 годзе каралеўскі ўрад Кароны Польскай накіроўваў у Рым трэцюю свою місію на чале з Эразмам Цялком (па тым часе ён меў ужо й «культываванае» на лацінскі лад прозвішча Вітэліус), ён уключыў у съвіту пасла й асабістага сакратара Міколу Гусаўца (Гусоўскага). Такім чынам пісец пасла й будучы паэта ўпершыню трапіў у вечны горад, на «зямлю апэнінскую», і калі вымушаны быў зьдзейсніць волю свайго гаспадара й аякуна, якому «ўсім быў абавязаны», пісаў, шукаючы ва ўспамінах крыніцу натхнення:

О прайвіся з-пад раскі вадой жыватворнай
І ўскаласі маё першае семя на добрае племя!

Паэта ўсьведамляў, якая адказная місія яму даручана: першаму ад імя свайго народу сказаць перад «адукаванай Эўропай» сваё паэтычнае слова, пасеяць гэтае

«першае семя на доўрае племя». І ён яго пасяяў.

Дзеячы новалацінскай школы Беларусі (Літвы), як адзначае дасьледчык гэтага перыяду разьвіцця нашай культуры, кандыдат філялагічных навук В. Дарашкевіч, імкнуўся ўвесці гісторыю й культуру ўсходніх славян у летапіс гуманістычнай культуры Эўропы. Яны рашалі, па сутнасці, задачы такой самай цывілізатарскай праграмы, якую вырашаў і Францышак Скарына, нясучы асьвету й адукацыю ў народ праз друкаваныне кнігай.

Папулярызацыя ў «Песьні пра зубра» гісторыі й культуры Беларусі (Літвы) на сусьеветнай арэне, усладленае свабоднай і дзеясной чалавечай асобы, антываенны пафас, крытыка прыгонніцкай палітыкі «шляхецкай» Польшчы й «магнацкай» Літвы (Беларусі), праблема ўзаемадносін чалавека й прыроды — усё гэта знайшло адлюстраваныне ў «Песьні пра зубра» й усё яно ўзвышае асобу Гусоўскага да маштабаў народных нацыянальных паэтаў.

Цяжка было — ды й небяспечна — слuze япіската й каралеўскага дыпламата гаварыць аб бедах і нягодах сваёй радзімы па-за яе межамі, але ён знайшоў у сабе сілы й грамадзянскую мужнасць сказаць аб гэтым сваё слова ў «Песьні».

Стогне і ў цемрадзі ночы злавеснай народ наш
 Вобмацкам волі шукае. Жахлівия зьдзекі
 Церпіць пакутнік пад страшным прыгнётам чужынцаў.
 Мы шчэнатоўп, грамада непісьменная, цемра.
 Князь і баяры — усе, каму лъга заступіцца,
 Глухі да нас і не горай, чым жорсткі татарын,
 Душаць пятлёй галасы абурэння ў народзе.

У заключэныне хацелася-б выказаць і думку аб вяртаныні «блукаючых зор» сусьеветнай літаратуры на іхня нацыянальныя арбіты праз мастацкі пераклад.

Маючы на мэце ўзбагачэныне праз мастацкі пераклад сваёй нацыянальнай літаратуры лепшымі павучальными ўзорамі літаратураў іншых народаў, літаратар-перакладчык ня можа абыякава ставіцца да факту, калі буйнейшыя творы нацыянальнай літаратуры яго-ж народу пад пылам вякоў ляжаць яшчэ не адкрытымі на мове навукі й культуры старажытнай эпохі й толькі зрэдку адчуваюць на сабе цяпло пальцаў якога-небудзь бібліяфіла. Яго сыноўскі абавязак адкласці ўбок усе надзённыя патрэбы й заказы выдавецтваў і перыядычных выданняў па разьдзелу «бягучых спраў» у галіне перакладу і ўзяцца за вяртаныне свайму чытачу на яго роднай мове ягонай-жа забытай ці занядбанай у няўстойлівым клімаце стагодзьдзяў спадчыны. Тым больш гэта неабходна ў сывяtle сягоныняшняга справядлівага тэзісу, што вяртаныне зь нябыту няўміручых здабыткаў чалавечага генія нярэдка выклікала — ды й выклікае ў наш час — пэўныя зрухі ў гістарычным мысленіні цэлых народаў, у нацыянальным самаусвядамленіні свайго ўкладу ў сусьеветную культуру.

У гэтым сэнсі ё мы, беларусы, далёкія патомкі свайго славутага земляка Міколы з Гусава, можам ганарыцца сваім прашчурам і сказаць перад съветам словамі зь ягонай паэмы: ён першы ў гісторыі літаратуры ўсходніх славян праспіываў першую «песьню пра нас» і дастойна прадставіў перад съветам і свой край, і свой народ.

І сёньня, калі мастацкае слова беларускіх пісьменнікаў гучыць на мовах народаў усіх пяці кантynэнтаў нашай плянэты, у гэтым хоры выразнай і чыстай

нотай вылучаеца ў голас аўтара «Песьні пра зубра» — далёкага працягнення нашай паэзіі.

Вялікая мара паэты адкрыць перад цэлым съветам родны край сёньня зыдзе-
снілася. Разам з імем Францышка Скарыны імя Міколы Гусоўскага ЮНЭСКА
ўключыла ў календар юбілею выдатных дзеячоў сусветнай культуры ў гадавін
гістарычных падзеяў...

У «Песьні пра зубра» тэма гуманізму, веры ў чалавека і яго высокое прызна-
чэнне на зямлі як-бы праразтае, кажучы словамі самога паэты, «першым буй-
ным коласам на некранутым полі» нашай старажытнай паэзіі. У паэме прагляда-
юцца цэлья глыбінныя пласты гісторыі беларускіх земляў. І ў гэтым сэнсе твор
Гусоўскага, як помнік літаратурнай спадчыны, зъяўляеца выразным маастацкім
съведчаннем духоўнай велічы беларусаў.

На працягу ўсёй «Песьні» паэта з высокім майстэрствам спалучае цэльнасць задумы з дынамізмам адлюстраванья і лірычнымі адступленнямі. І гэтае дыя-
лектычнае адзінства — зъява нябачаная і невядомая да яго ў паэзіі эпохі Адраджэння. Тым з большым правам аб яго «паэме жыцця» мы можам сказаць на мове, якой у пісьмовым ужытку карыстаўся наш вялікі продак: «*Verba volant, littera scripta manent*» — «Словы зъяўляюцца, напісаныя застаецца».

Язэп СЕМЯЖОН

«М.»

Васіль Сініца

МАЁ МЯСТЭЧКА
(УСПАМИНЫ)

працяг

Але з гэтай апошняй бядой я справіўся даволі хутка, бо неяк ужо ў другой
палове навучальнага году й то дзякуючы «апякуну» нашай клясы — настаўніку,
украінцу па нацыянальнасці Мікалаю Вахняніну. Аднаго разу ён увайшоўшы
неспадзянавана ў клясу пабачыў як адзін хлапец паказваў як я хаджу, а ўся кляса
«качалася» ад съмеху. Я ніколі перад гэтым, ані пазней ня бачыў яго так раз-
злаваным, хоць наагул ён быў даволі суровым і ўся школа баялася яго як агню.
Ён зъяўляў на твары й праз некалькі сэкундай стаяў як укопаны, а пазней зъяўляўся
вуснаў сарвалася толькі адно слова: — быдла! Але гэтага было дастаткована, бо ўся
кляса зацихла як няжывая. Пазней праз якую хвіліну ён нэрвова хадзіў па клясе
не гаворачы ані слова. Пасля дрыжачымі рукамі дастаў папяросу, прыкурыў яе і
пацягнуўшы дыму толькі адзін раз кінуў яе ў адчыненыя дзверцы печы і хры-
паватым ад хваляванья, але нейкім грозным голасам сказаў: — Калі яшчэ хтосыці
асьмеліца на нешта падобнае, даю вам слова, што тады стары Вахнянін ня будзе
магчы ручачца за сябе, ані за цэласць вінаватага». Пазней ужо спакайнейшым
тонам зъяўрнуўшыся да мяне дадаў: — «А, ты валі кіём па дурных ілбах! Валі
съмела, калі яны асьмеліца дакучачь табе». Пачакаўшы хвіліну, як-бы нічога
ня сталася ён сеў на сваё месца й пачаў лекцыю. Трэба дадаць, што ані Вахнянін,

ані іншыя настаўнікі не дазвалялі сабе курыць у клясе й гэта быў, здаецца, адзіны выпадак.

Пасяля ўсяго гэтага ня толькі мае сябры па клясе, але й вучні іншых клясаў перасталі высьмейваць маё калецтва. Выняткам была толькі адна дзяўчына-полька Ірка Лукасюк, дзеля яе рухавасці празваная «Сарокай». І на яе я ня меў нікай рады, бо яна ніколі не аказалася ў засягу майго кія, а скардзіца на яе Вахняніну я лічыў ніжэй свайго гонару й дзеля гэтага цярпей. Але вось аднаго дня стаўся выпадак, што я Ірцы прыціснуў яе войстры язычок.

У канцы школьнага калідору, паміж аднай із клясаў і памешканьнем Красівень-кага быў пакой называны «цёмнай канцылярыяй» таму, што ў ім ня было вакон і ўваходзячы ў яго трэба было паліць съятло. Гэты пакой быў прызначаны на пераходзячыя школных дапаможнікаў, як мапаў глёбусаў і г. д. Перад лекцыяй на якой гэтыя дапаможнікі былі патрэбныя, дзяжурны па клясе павінен быў іх прынесці ў клясу й аднесці назад пасяля лекцыі. Аднаго разу дзяжурнай была «Сарока» й хоць гэта ня мела нікай сувязі са мной, яна чамусьці страшэнна дакучала мне ад самага ранку, што даводзіла мяне да бясьцільных сълёзаў. Апошній лекцыяй у нас была геаграфія й мне раптам прыйшла думка каб падпільнаваць «Сароку» ў цёмнай канцыляры, калі яна пойдзе туды па мапу й глёбус. Ужо ад пачатку перапынку перад гэтай лекцыяй я быў на сваім становішчы, за дзівярыма цёмнай канцыляры і толькі жадаў, каб ёй ня прыйшла ў галаву думка прысыці туды з аднай са сваіх сябровак, што магло-б ня толькі папсуць усю справу, але магло-б ня выйсьці на добрае й мне. Неўзабаве зьявілася туды й «Сарока», і на маё шчасце адна. Запаліўши съятло й узяўши патрэбны ёй рэчы, яна накіравалася да дзівярэй, але я ўжо быў тут са сваім кіём. Ірка трасучыся ўся ад страху сказала, што яна будзе крычаць і клікаць дапамогі. Я-ж адказаў, што выпушчу яе, але адразу пайду да Вахняніна. Крыху падумаўши яна сказала нейкім жаласным голасам: — «Даю табе шчырае скаўцкае слова, што гэта ўжо не паўторыца ніколі!» Тады я адчыніў дзіверы, згасіў съятло, і мы абое, як добрыя прыяцелі вярнуліся ў клясу, дзе я, на агульнае зьдзіўленыне, памог ёй павесіць на стаяку мапу. Ірка сваё слова чесна датримала, а нават калі паміж мной ды іншымі сябрамі заходзілі пэўныя непараразімныя, Ірка-«Сарока» заўсёды мяне бараніла.

Праз уесь час мае навукі ў гэтай школе (пачатковая 7-мігодка) я й мае сябры, што можа толькі напаўсъедама адчувалі нашую апрычонасць ад палякаў, пачыналі адчуваць таксама шалёны наступ на ўсё Беларускае. Гэты наступ, ведама-ж, быў вайстрэйшым у старэйшых клясах, вучнямі якіх былі пераросткі ад 16-ці год і вышэй, а было гэта таму што з прычыны вайны яны пачалі навуку пазней як належылася. Ачольваў гэты супрацьбеларускі наступ ведамы «кароўнік» Уладыслаў Баліцкі. Ня прымалі ў гэтым удзелу толькі двух настаўнікаў — Мікалай Вахнянін і Станіслаў Кэйзік. Апошняга мы адразу западозрылі, што ён беларус, але ён гэтamu станоўча запярэчваў сцвярджаючы, што ён сапраўдны паляк з глыбоке Польшчы. Гэты «сапраўдны паляк» выкладаў у старэйшых клясах польскую мову. Неяк у пэўным часе ён атрымаў дазвол і згоду Баліцкага на выкладаныне польскай літаратуры, якой між іншым ня было ў праграме пачатковых школаў. Таму, што гэтая лекцыя была надпраграмная, яна адбывалася вечарамі пасяля заніткаў па два разы на тыдзень. Трэба сказаць, што запісваліся на гэтую лекцыю добраахвотна й галоўна тыя вучні, якім трэба было паправіць польскую вымову. На некалькіх першых лекцыях былі прысутныя толькі лічаныя вучні, ці інакш

кажучы слухачы, але ў хуткім часе гэты стан грунтоўна зъмяніўся. Справа ў тым, што Кэйзік упэўніўшыся ў тым, што на лекцыю прыходзяць амаль выключна беларусы й некалькі жыдоў, а палякі зь наведамых прычынаў адсутнічаюць, пачаў зазвычай у другой палове лекцыі выцягваць са старэнкай сумкі рукапіс перакладу на беларускую мову «Пана Тадэуша» А. Міцкевіча, або штось іншае зь беларускай пазэй й чытаў нам урыўкі, а ў тым-жа часе маючи перад сабою разложанага сапраўднага «Пана Тадэуша» папольску.

Аднаго разу прыйшоўшы ў клясу ён быў у вельмі паднятым настроем і сказаў, што сёняня ён мае нешта асаблівае. Неўзабаве ён выняў са свае сумкі кніжку абгорнутую ў зялённую паперу й паказаў нам яе загаловак выпісаны ад рукі на абкладцы: «Юльюш Словакі — Поэз'е.» Пабачыўшы гэта мы пачалі загадкова ўсміхацца, але ён не зважаючы на гэта пачаў чытаць:

На сход, на ўсенародны грозны, бурны сход
Ідзі, аграблены, закованы народ!
Як роўны йдзі жыхар між роўных жыхароў,
Аддай на суд свае ўсе крыўды, сълёзы, кроў...

Аднак прачытаўшы толькі гэтыя радкі, ён як-бы перадумаў і хаваючы кніжку назад у сумку сказаў: — «Лепш заставім гэта на пазней, а цяпер паслухайце вось гэтае»:

Ідуць касцы, зывіняць іх косы,
Вітаюць буйныя іх росы,
А краскі нізка гнуць галовы
Пачуўшы косак звон сталёвы.
Касцы ідуць то грамадою,
То шнурам цягнуць чарадою,
То паасобку, то па пары,
І дуць касцы, ідуць як хмары!

За ўсё жыцьцё я ня чуў каб хтосьці чытаў або дэкламаваў з большым па-
чуцьцём як Кэйзік. На некалькіх наступных лекцыях мы папросту не здавалі сабе
справы дзе мы знайходзімся. Мы адчувалі сваім успрыманьнем пахі палявых
кветак і нядзельных аладак, хадзілі зь дзядзькам Антосем па поплавах, лавілі зь
ім рыбу й засьмейваліся зь ягоных прыгодаў у Вільні. Колькі было гэтых лекцыяў
я сёняня ўжо не магу сказаць, аднак ўсё мае свой канец. Аднаго разу пасля
якіх дзесяці хвілін ад пачатку чытання, Кэйзік перарваў на паўслове й глянуў
на дзверы. Адначасна й вочы ўсіх нас зьвярнуліся ў тым-жа напрамку. У дзвярах
стаяў Баліцкі, чырвоны ад злосыці на твары ён прарэзьлівым голасам закрычэў:
— «Прошэн зараз пжэстаць! Нам ту не тжэба комуністычнай пропаганды!» Тады
Кэйзік на чысьцюсенькай беларускай мове адказаў, што чытанае ім ня мае ніякай
сувязі з камунізмам, а ёсьць папросту паэмай Якуба Коласа «Новая Зямля»:

Пасля гэтага Кэйзік неяк вінавата ўсміхаючыся ўзьвіртаючыся выключна да
нас сказаў: — «Ну, бывайце! Мы, здаецца, ужо больш не спаткаемся. Трымайцеся
свайго й шануйце сваю мову калі хочаце каб іншыя вас шанавалі». У гэтым часе
Баліцкі выглядаў страшна. Можна было падумашць, што ён вось-вось кінецца на
Кэйзіка з кулакамі. Ён можа й зрабіў-бы гэтае, каб у клясе ня прысутнічала з
паўтара дзесятка, у большасці дужых, сялянскіх падросткаў.

Назаўтра Кэйзік выехаў у наведамым напрамку. Хадзілі чуткі, што Школьны Інспэктарат яго зволніў з працы, але Кураторыя з прычыны недахопу настаўнікаў гэтае звалненне ўняважніла, выслаўшы Кэйзіка недзе ў карэнную Польшчу.

У канцы навучальнага году ўсе ўдзельнікі Кэйзіковых лекцыяў атрымалі абніканы адзнакі з паводзінаў. Выняткам была толькі адна вучаніца-жыдовачка Двоська Коган, якая наўсуперак усім меркаваньням атрымала «вельмі добра», і ў дадатку яя толькі з паводзінаў. Гэты факт крыйху адчыніў нам вочы на ролю, якую яна адыграла ў справе Кэйзіка. Аб гэтым мы яшчэ больш пераканацца ў наступным навучальнym годзе, але аб гэтым пазней.

Баліцкі паказаў сваю зывярынную няянівіцу да ўсяго беларускага адразу-ж пасыля прыезду ў Лужкі, што больш-менш супадала з пачаткам мae навукі ў школе. Прасъледуючы ўсе праявы беларускасці, ён адначасова расчульваўся амаль да сылэз на кожнай патрыятычнай акадэміі апавядоючы, як расейцы ў недалёкай мінуўшчыне прасъледвалі палякаў за іх польскасцю. А ў школе караў за ўжываныне беларускай мовы нават у часе перапынкаў. Заставіўшы вінаватых за ўжываныне свае мовы ў клясе пасыля навукі, ён прыносіў жмут нейкіх расейскіх блянкаў з аднэй незапісанай старонкай і загадваў за кару напісаць па 500 разоў: не бэндэ венцэй в школе гадал *) по бялоруску». Цікава, што гэту кару разам з беларусамі адбываў і жыдок Аба Казылінер, сын вельмі багатага гандляра сельскагаспадарчымі прыладамі й машынамі. Але ён ніколі доўга не заседжваўся ў гэтым «карэшце», бо зазвычай мы аддавалі яму некалькі запісаных старонак да якіх ён дастаўляў толькі парадкавыя нумары, каб «каройнік» мог іх падлічыць. Тупалобы палянізатар нават не згадаваўся, як гэта Аба мог так хутка выпаўніць узложеную на яго кару. Але затое Аба заўсёды добрасумленна разылічваўся з намі грушамі-дзічкамі, якія прадавалі на рынку маскалі-страверы, або гарбузовым семям. Калі-ж ён быў у лепшым фінансавым становішчы, дык нам перападала й матушка абаранкаў. Гэтыя рэчы пакрыёма дастаўляў нам Красівенькі, таксама за пэўную аплату.

Калі я ўжо быў у 6-ай клясе, г. зн. хутка пасыля гісторыі з Кэйзікам, прасъледвашыне Баліцкім-«каройнікам» беларушчыны, як гэта кажуць, дайшло да найвышэйшай ступені. Ён перарабіў усіх Уладзімераў на Уладыславаў, Нінаў на Янінаў, а адзінку на ўсю школу Еўфрасінню на Францішку, — мяне-ж перарабіў на Базылі. Памятаю, як пасыля гэтага мой дзядзька жартаваў кажучы: — «Я думаў, што ў мяне адзін пляменынік, а ў мяне іх некалькі». — «А дзе-ж іншыя?» — пытаў я. — «Аб гэтым спытай у Баліцкага, — рагочучы адказваў ён, — бо ён кажа, што мае пляменынікі Базылі». Ня гледзячы на «каройнікавы» пераробкі, мы дэманстрацыяна называлі адзін аднаго нашымі сапраўднымі імёнамі, дык яшчэ больш, бо напрыклад, не казалі Валодзя, але Уладзіёк. А таму, што Баліцкі быў Уладыславам, мянюшку «каройнік» хутка замянілі на «Уладзюк». Баліцкі аб гэтым ведаў і лічыў гэта найбольшай у сьвеце зынявагай.

Пасыля аднаго з асабліва вострых выступаў «Уладзюка», калі ён пагражаў у хуткім часе павыкідаць у Москву ўсіх «вывротовіцү і комуністув», прыйшоўшы наступнага ранку ў школу мы пабачылі «страшэнную реч». Там дзе былі подпісы Баліцкага пад школьнымі рэгулямінамі й раскладамі лекцыяў, імя Уладыславаў было далікатна выскрабана й перароблена на Уладзюк. У дзівюх клясах — 6-ай і 7-ай

*) Гадаць-лапатаць. Паводзяя Баліцкага людзі гаварылі (мувілі), а папугай й беларусы — «лапаталі».

было перароблена 6 подпіаў і зроблена гэта было памастацку з захаваньнем нават усіх выкрутасаў якія ўжываюцца Баліцкі.

Большасць з нас адразу дагадалася, што гэта мог зрабіць толькі Віцька Вяршылоўскі, які меў здольнасці падрабіць кожны подпіс, або нават з вялікай да-кладнасцю скап'яваць цэлую старонку рукапісу. Але нікому з нас у галаву ня прыходзіла думка, каб мы маглі гэта выявіць пры якіх-бы там ня было абставінах. Тымчасам пачалося фармальнае съледства, а нават для большага страху на школьнім пляцу звязвіўся «пжодовнік» паліцыі. Аднак за пару дзён яго ня стала як нас пайнфармаваў наш шчыры прыяцель сын лясьнічага-паляка Эдвард Невэльскі, загадам Віленскай Школьнай Кураторыі справа была выключана з засigu паліцыі, але Баліцкі атрымаў паўнамоцтвы дзеля яе вядзення. Гэта ён ведаў напэўна, бо ягоны бацька дружыў з камандантам паліцыі.

Праз наступны тыдзень у 6-ай і 7-ай клясах, дзе здарылася «праступства», першы лекцыі наагул ня было, а толькі з дня ў дзень адбывалася наступнае: Першымі ў клясы прыходзілі настаўнікі, лекцыі якіх прыпадалі на гэты час. Яны загадвалі, як звыкла памаліца, а пасыля правяралі прысутных паводле кляснага дзёньніка. Зараз-жа пасыля гэтага ў клясу прыходзіў Баліцкі й пытаў, што можа мы надумаліся й скажам яму хто зрабіў гэтае «пжэстэмпство». Вядома, што адзіным адказам было агульнае маўчанье. Тады ён загадваў, каб усе хлапцы апрача «кульгавага», г. зн. мяне, выйшлі на калідор, дзе іх ужо чакаў настаўнік фізычнага ўзгадаваньня б. капраль Ляшчынскі, які выводзіў усіх на пляц і ганяў па кругу пад каманду — «бегем марш!». Дзяўчат-жа ня гледзецы на тое, што некаторыя з іх былі ўжо ў веку, што заглядаліся на хлапцоў, стаўлялі на калені тварамі да съцяны. Мяне, таму што я не пасаваў ні да адней з гэтых груп, бо ня мог ні бегаць, ні стаяць на каленях, папросту садзілі каля печы з выцягнутымі ногамі, а ў паднятых руках давалі палена дроў. Пасыля якіх 15-20 хвілін у клясу ізноў вяртаўся Баліцкі й пытаў у мяне першага ці я ня ведаю хто гэта зрабіў. Пазней загадваў мне ўстаць і вяртацца на сваё месца. Гэта самае пайтаралася ў дзяўчатамі. Зараз-жа ў клясу вярталіся ѹ хлапцы хоць успашелыя ды перамучаныя, але заўсёды з усмешкаю, што даводзіла Баліцкага да шалу.

Цікава ўсе, што Баліцкі добра ведаў, што зрабілі гэта Беларусы, але аднакараў аднолькава Палякоў і Жыдоў разам з намі. Трэба прызнаць, што ў імя дружбы з намі, яны гэта цярплю пераносілі. Але вось аднаго ранку неспадзянавана разыграўся апошні акт гэтай трагікамэдыі. Прыйшоўшы ў школу мы засталі ўсе клясныя пакоі пазамыканымі й дзетвара таўклася на пляцы й у калідорах. Мы, старэйшыя рабілі дагадкі, што Баліцкі перадаў ізноў справу ў рукі паліцыі й пэўна хутка будуць нас арыштаваць. Але гэта былі толькі дагадкі, бо роўна а 8-ай гадзіне звязвіўся той-же настаўнік-капраль Ляшчынскі й загадаў нам устаўіцца ў чатырохкунтнік па два ў рад і тварамі ўсярэдзіну. Прайшло ізноў ня менш за 15 хвілін пакуль чатыры зь лішкам соткі раскрычанай дзетвары ўставіліся ў жаданым парадку й крыху супакоіліся. Тады Красівенькі з жонкай вынеслы са школьнай канцылярый стол засланы чымсь зялёным і ўлякавалі яго пасярэдзіне чатырохкунтніка. Пасыля злосных выкрыкаў Ляшчынскага запанавала адносная цішыня й на ганку школы паказаліся ўсе настаўнікі з Баліцкім на чале. Не забракла нават сувтароў абодвух веравызнаньняў, выкладчыкаў рэлігіі, хоць паколькі памятаю ў гэты дзень лекцыяў рэлігіі ня было. Усе яны важным і павольным крокам съкіраваліся да стала й пасталі вакол яго.

Загадалі зыняць шапкі й адмовіць хорам малітву якой звычайна пачынаўся школьнны дзень. Аднак пасъля малітвы, калі некаторыя з нас спрабавалі надзеяць ізноў шапкі, грозны голас Ляшчынскага ўстрымаў нас ад гэтага. Тады Баліцкі выняў з папкі нейкую паперу й урадавым голасам пачаў чытаць «прыгавар». Зь яго мы зразумелі, што камуніст і бунтаўшчык Віктар Вяршилоўскі выганяеща са школы, бяз права наступлення ў іншую пачатковую школу на тэрыторыі ўсёй Рэчы-Паспалітай Польскай. Скончыўшы чытаныне ён голасна загадаў: — «Вяршилоўскі! Забірай кніжкі й марш дадому!» Бледны як сьцяна Віцька падняў зь зямлі паложаныя там кніжкі й перасадна нізка кланяючыся сказаў пабеларуску: — «Вялікае вам дзякую, пан Уладзюк!» Ён крута павярнуўся й пайшоў да школьнай брамы. Ня гледзячы на тое, што ўсе мы былі моцна ўзрушаны ўсім гэтым, што тут адбывалася, па радах пракаціўся дружны рогат, так што нават некаторыя настаўнікі не змагі прыхаваць сваю ўсьмешку.

Так у імя Рэчы-Паспалітай, і ў асобе пятнаццацігадовага Віцькі пакарана тых, у каго можа яшчэ й падсъведама але ўжо пачыналася пра буджацца нацыянальная апрычонасьць.

Вярнуўшыся ў клясу мы зауважылі, што сярод нас няма Двоські Коган. Не паказалася яна ў школе й у наступныя дні й толькі праз некалькі тыдняў даведаліся ад яе сяброўкі, што Двоська выехала да цёткі ў Глыбокае й там ходзіць у жыдоўскую школу. Цяпер для нас усё было ясным: данёшны на Кэйзіка, Двоська ў нагароду атрымала добрыя адзнакі, але данёшны на Віцьку яна ўжо папросту пабаялася прыходзіць у школу.

Ня лішнім будзе таксама дадаць, што ўспамінаны ўжо Эдзік Невельскі й яшчэ адна дзяўчына-полька — Вікця Васілеўска захаваліся ляльна й пасяброўску ў адносінах да нас, хоць добра ведалі, што дзеецца на лекцыях Кэйзіка, а таксама й пра Віцьку.

Незадоўга пасъля апісанай падзеі, Вахнянін перадаў нам узор пэтыцыі ў Віленскую Школьную Кураторыю, у якой «мы вучні Лужацкай*) школы» прасілі Кураторыю адхіліць вырак Баліцкага й заставіць Віцьку ў школе. Гэтую пэтыцыю мы старанна перапісалі «на чыста» й пад ёй падпісаліся амаль усе вучні. Пішу «камаль» дзеля таго, што пад ёй бракавала подпісаў толькі тых, хто яшчэ наагул ня ўмеў падпісваць свайго прозывішча, а таксама некалькіх палякаў са старэйшых клясаў. Гэтая акцыя прынесла вынікі й Віцька атрымаў афіцыяльны дазвол вярнуцца ў школу. Аднак ён катэгарычна адмовіўся ад гэтага ня гледзячы на ўгаворы сяброву і просьбы бацькоў. Усю вясну й лета ён хадзіў на лекцыі да Вахняніна, а ўвесень бацька прадаўшы карову й некалькі авец улякаваў яго ў Сельска-Гаспадарчую сярэднюю школу ў Лучаі.

На нашу агульную й бязъмерную радасць у наступным навучальным годзе, школьнныя ўлады перанесьлі Баліцкага недзе на Палесьсе, а на ягонае мейсце прыслалі новую кіраунічку — Вішнеўскую. Яна можа хоць і ня была прыязнана настаўленая да беларусаў, але прынамсі ня выяўляла такой варожасці, як Баліцкі.

Наступнае вясны я ўжо канчай школу. Неяк ад гмінных урадаўцаў я даведаўся, што на наступны навучальны год гміна дае дзве стыпэндыі ў тую-ж Сельска-Гаспадарчую школу, куды паступіў Віцька. Ня доўга думаючы я злажкү просьбу

*) Таму, што Лужкі вымаўляліся з націкам на «у» — таму Лужацкай, а не Лужкоўскай, як хацелаася-б расейцам.

аб признаныне мне стыпэды. Заняткі ў школе пачыналіся 15 верасьня, і таму ў першых днях верасьня я наведаў гміну каб даведацца, як выглядае моя справа. Там прынялі мяне вельмі ветліва й сакратар сказаў, што моя справа на добрай дарозе, дзеля таго, што за апошні год я маю добрыя ад'знакі й моя маці ня можа аплачваць майёв навукі па прычыне незаможнасці. Але... аднак дзеля пэўных фармальнасцяў моя справа перададзеная на зацьверджанье ў Староства. Ня адкладаючы справы я назаўтра самакатам паехаў у Глыбокае. Там мне пасъля паходаў ад рэфэрэнта да рэфэрэнта ўканцы аддалі мae дакументы з аднатаццяй і нячытэльнym подпісам зробленым чырвоным алавіком — «адмовіць». Калі я запыталаў пра прычыну адмовы, дык атрымаў кароткі адказ: без паданыя прычыны.

З гэтага было відаць, што хоць Баліцкага перавялі ў іншае месца, але праводжаная ім акцыя засталася ў Лужках як закляцце. Крыху пазней я даведаўся, што стыпэндыі атрымалі сынкі асаднікаў-палякаў, — адзін з іх быў з нашай школы й пералязаў з клясы ў клясу выключна на тройках. Я-ж застаўся ў безнадзейным становішчы. Іншыя мае сябры па клясе мелі больш шчасця бо іхныя бацькі, хоць і з вялікімі натугамі, але маглі паслаць сына ці дачку ў Дзісненскую гімназію, або ў якую з тэхнічных ці сельска-гаспадарчых школаў. Майёв маці гэта было не пад сілу дзеля таго, што пэўныя ашчаднасці якія засталіся ў нас пасъля съмерці майго бацькі пайшлі на маё лячэньне, калі я больш 3-х год адлежаваўся па шпіталях.

Аднак дзякуючы, сёняня ўжо напэўна нябожчыку, але напраўду вялікай души чалавеку й настаўніку Мікалаю Вахняніну, да якога я хадзіў на лекцыі праз даўжэйшы час, я не застаўся невукам. Трэба сказаць, што за гэтую навуку я яму не плаціў, дый ня меў змогі плаціць, бо ня было з чаго.

На гэтым я хіба закончу мае ўспаміны аб школе, і хоць добра га ў іх мала, але яны мне дарагі, і такімі застануцца да канца майго жыцця. Ня можна нікога вінаваціць, што гэтая пара не заўсёды памысна ўкладалася для мяне. Бо гэта-ж было ўдзелам і шматлікіх моіх равеснікаў, хлапцуў і дзяўчын майго Краіны, а ня толькі сяброў з мae школы. А гэтих сяброў я не забуду ніколі, бо яны былі такія цудоўныя. Нават Ірка-Сарока аказалася такой, што ўмела датрымаць данае слова, і гэтым самым прызнаць сваю віну. А нават і ... Двоська, бо памінаючы ўсё, яна была аднэй з найпрыгажэйшых дзяўчын у школе.

ДОКТАР УСЕВАЛОД ШЫРАН

Таму што цяпер пераходжу да апісаныя «мае» Гарманаўскай вуліцы й яе жыкароў, я хачу пачаць гэтае апісаныне ад найбольш выдатнага чалавека — ад Др. Усевалода Шырана, які больш за дзесяць гадоў жыв і працаваў на гэтай вуліцы.

Прыехаў Др Шыран у Лужкі недзе ў канцы 20-ых гадоў і з пачатку пасяліўся на Дзісненскай вуліцы ў дому тагачаснага войта — Мяцеліцы. У гэтым часе моя сястра цяжка й зациякна хварэла й хтосьці са знаёмых парадзіў звярнуцца да новага доктара. Прыйшоўшы ў нашую хату, ён адразу звярнуў агульную ўвагу на сябе сваім нязвыклым абыходжаньнем. Перадусім ён гаварыў да нас пабеларуску ды нейкай асаблівасці вымоваю, не як доктар да сям'і пациента, але як сябра ці сваяк. Усе парады ён даваў неяк не «падакторску», і не як асоба стаячая на вышэйшым сацыяльным узроўні, але як шчыры прыяцель, які хоча дапамагчы іншаму ў няшчасці. Калі ён скончыў аглядзець хворую, і я ў размове назваў яго

— пане доктар, — ён на паўслове перапыніў мяне й сказаў: — «Гамятайце, што слова «пан» гучыць для мяне зьнявагай. Называйце мяне папросту доктарам, а калі ўжо так хочаце, дык кажыце «спадар». Вось тады першы раз у жыцці я пачаў тэрмін — спадар.

Хутка паслья гэтага доктар Шыран наняў памешканье на нашай вуліцы ў багатай удавы Румоўскай, якая слыла найлепшай кухаркай у ваколіцы. У суседнім доме ён наняў дадаткова два вялікія пакой дзе наладзіў амбуляторию дзеля прыйма хворых.

Праз некалькі тыдняў слава аб новым і добрым доктару абліяцела на пару дзесяткаў кіляметраў навокал. Трэба сказаць, што ўжываў ён зусім іншых мэтадаў лячэння чымся дасюлешнія Лужацкія дактары — Палякі й Жыды. Было нечым зусім новым, што гаварыў ён да пацыентаў ды іх блізкіх зразумелай для іх мовай, дый ягоныя ганарапы ў парадунанні зь іншымі былі съмешна ніzkіmi, прынамсі ў вадносінах да бяднейшай часткі насельніцтва. Праўдападобна ад польскай адміністрацыі й панкоў ён браў зусім іншыя стаўкі, але гэтага я не могу ані съцвердзіць, ані запярачыць. Як я памятаю ад нас за лячэныне сястры ён праз пару тыдняў не ўпамінаўся аб ніякіх грошах. Калі-ж аднаго разу я спытаў яго пра гэта, дык ён сказаў: — «Бачыце я такі майстар, што бяру гроши толькі тады, калі скончу працу, а тут яшчэ будзе шмат працы». І толькі праз пару месяцаў, калі сястра ўжо пачала падымашца з пасыцелі я становіча запытаў яго аб вышыні ганарапу. Тады ён як-бы саромячыся адказаў: — «Ну, што-ж і вы небагатыя, дайце з паўсотні залатовак». Але сапраўдная неспадзёўка чакала мяне й маю маці, калі мы пайшлі разылічвацца з алтэкам ведаочы загадзя, што там рахунак будзе шмат вышэйшы за дакторскі. На нашае зьдзіўленніне аптакар сказаў нам, што 25 золотых, як перадплату за нас ужо ўнёс Др. Шыран.

Апрача лякарскай дапамогі й дабрачыннасці, Др. Шыран дзе толькі меў на году пашыраў сярод сваіх пацыентаў нацыянальную съведамасць. Рабіў ён гэта часамі й даволі груба, але ў такі способ простыя людзі найлепш яго разумелі.

Ясная реч, што падобная дзейнасць Др. Шырана была не на руку ані іншым лекарам, ані тымболыш палянізатарам гатунку Баліцкага, якога, між іншым, у той час ўжо ня было ў Лужках, бо іхная палянізатарская дзейнасць зводзілася на нішто. І вось супраць яго пачалася шалённая нагонка. Усе паны й падпянкі, як мага кляймілі яго за «камуністычную» работу. Гаворачы пра яго, інакш не называлі як, «тэн комуніста», або «цудотвурца», прычым апошні эпітэт быў заўсёды выказваны з безграпнічнай іроніяй. Аднак таму, што ў тых цяжкія для беларусаў часы, кожны праяў нацыянальнай съведамасці быў называны польскімі шавіністымі як «камунізм», дык Шыран не звяртаў вялікай увагі на іхнае гаўканыне.

Ды такі стан ня мог трываць доўга, і вось аднэй начы паліцыя арыштавала Др-а Шырана, даслоўна выцягнуўшы яго з пасыцелі. Не дазволілі яксьці след апрануцца ды зашнуруваць чаравікі. Калі ён прасіў дазволу, каб напісаць рэцэпт для мае сястры, якой у той час было пагоршала, дык яму нават не дазволілі сесьці за стол каб гэта зрабіць. Паданым гаспадынам алавіком ён напісаў гэты рэцэпт на вушаку ўжо стоячы калі дзьвіярэй. Гаспадыня пазыней сказала нам аб гэтым і мы папрасілі аптэкара Вайнберга, каб той прыйшоў на месца ды адчытаў рэцэпт, што ён і зрабіў. Але на нашу байду лек аказаўся падскурным, і не адзін з майсцовых лекароў не пагадзіўся рабіць уколы кажучы: няхай іх робіць той, хто іх прыпісаў. Па доўгіх стараньнях згадзіўся рабіць уколы вайсковы фэльчар — муж дачкі на-

шых добрых прыяцеляў. Але рабіў ён гэта патаемна, прыходзячы ў нашу хату познімі вечарамі, дый ня ідуchy па вуліцы, але па «загародзьдзю».

Тымчасам Др. Шыран аказаўся на Лукішках. Тады пры дапамозе таго-ж Вахняніна была ўложана пэтыцыя да судовых уладаў у якой сцьвярджалася, што Др. Шыран не зьяўляецца ніякім камуністым, а папросту ахвярай інтрыгай нисумленных людзеў. Далей у ёй прасілася звольніць яго прынамсі да судовай расправы, каб ён мог апекавацца некалькімі напраўду цяжка хворымі пацыентамі. Пад гэтай пэтыцыяй мая маці, я ды некалькі наших прыяцеляў у даволі кароткім часе сабралі каля 500 подпісаў. Не магу цьвердзіць, што памагла гэтая пэтыцыя, але ў хуткім часе Шырана выпусцілі. Прыехаўшы ў Лужкі ён адразу з аўтобусу прыбег у нашу хату й агледзеўшы хворую сказаў, што страчана шмат часу, але ня трэба траціць надзеі. І сапраўды праз некаторы час яна пачала папраўляцца й хутка выздаравела зусім.

Праз нейкіх тыдняў 7-8 адбылася ў Акруговым судзе ў Глыбокім расправа над Др. Шыраном. Цяпер тыя хто яго абвінавачваў павінны былі паказаць свае абліччы, як сведкі абвінавачаныня. Былі гэта: майсцовы лекар-палаік Згірскі, камандант паліцыі Лукоўскі, кіраўнік школы Муха й судзьдзя Гродзкага суду — Заблоцкі. Было яшчэ некалькі драбнейшых падбрэхівачаў. Нягледзячы на ўсе іхныя старанні каб ачарніць Др. Шырана й ня гледзячы на аднасторонніцу суду, яны не змаглі даказаць яму галоўнага абвінавачаныня — камунізму й камуністычнай пра- паганды. Аднак суд у сваёй нянавісці да ўсяго беларускага ўсё-ж признаў ягонае праўбываныне ў прыграничнай паласе шкодным для Рэчыпаспалітай і забараніў яму праўбываныне ў адным месцы даўжэй за трэх тыдні аднаразова. Дзеля таго, што Лужкі знаходзіліся якраз у гэтай прыграничнай паласе, дык для Шырана вытварылася палажэнне, здавалася-б, бязвыходнае. Аднак ён вельмі хутка знайшоў выхад і праўжыў у Лужках аж да савецка-німецкай вайны. А зрабіў ён так: паехаў у адлеглыя за 12 км. Гарманавічы й наняў сабе там памешканыне. Пазней пасля кожных трох тыдняў, звычайна ў суботу ён зьяўляўся ў Лужацкую гміну й выпісваў там адпаведную блянку аб пераездзе ў Гарманавічы, а праз пару гадзінай рэгістраваўся там. Пробыўшы там да наступнага панядзелку, праводзіў гэтыя фармальнасці, але ў адваротным парадку, і яшчэ перад паўднём пачынаў прыймаць пацыентаў у сваёй амбуляторыі ў Лужках. Я й сёняня не магу зразумець чаму польскія ўлады талеравалі такі стан рэчаў. Магчыма, што польская адміністрацыя не хацела папросту абсъмешвацца, баючыся, што Др. Шыран не задумаецца апісаць гэта ў газетах. Яны пеніліся ад злосці, але не маглі нічога парадзіць, бо фактычна ён не рабіў нічога супрацьзаконнага й у поўнасці выконваў пастанову суду. Найбольш з гэтай сітуацыі цешыліся ягоныя пацыенты, дый ён сам хоць раз на трэх тыдні меў сапраўдны адпачынак ловячы папаўдні ў суботы й цэлы дзень у нядзелі рыбку ў прыгожай Дзісенцы, калі гэта было вясной. ці ўлетку, а зімой ходзячы на паляваныне ў вакалічныя лясы. Матэрыяльна-ж выйгрывалі ўласнік памешканыня ў Гарманавічах старавер Семён, які браў аплату за памешканыне ў якім фактычна ніхто ня жыў, і мой сусед Пундэт (той самы, што хацеў сесці на «мажджэр»), які на пальцах мог вылічыць на паўгоду наперад у категорию суботу ён павінен везьці доктара ў Гарманавічы, каб у панядзелак ізноў прывезьці яго дадому.

Нешта каля году пазней кіраўнік школы Муха вяртаўся з сям'ёй з гасціцай у суседнім Залесці. Не даяжджаючы 4-5 км. да Лужак ягоную жонку хапілі страшэн-

ныя болі жывата. Фурман стараўся паганяць каня, але ўканцы яна ня могуць больш вытрываць сказацца з фурманкі й крычэла гвалту просьачы дапамогі. Тады муж з сялянамі ўнеслы яе ў першую хату, а фурман як-мага хутчэй панёсься ў Лужкі па доктара. Лекар Згірскі прыбыўшы да хворае съцвердзіў у яе войстрае й вымагаючае неадкладнай апэрацыі запаленне съляпой кішкі. Цяпер да выбару былі дзіве магчымасці: везьці хворую ў шпіталь у адлегласце за 32 км. Глыбокае, або за 38 км. у Дзісну. Праўда была яшчэ й трэцяя магчымасць – апэраваць яе на месцы. У Лужках у тым часе быў яшчэ адзін, апрача Шырана, хірург – вайсковы лекар Глодзік. Але той некалькі дзён перад гэтым зламаў нагу зваліўшыся з матацыклю. Дык вось хочаш-не-хочаш прышлося зьвяртатца да «цудатвурцы», які на шчасьце пражываў у гэтым часе ў Лужках. Ізноў паслалі фурмана ў Лужкі. Пасыля выяснянення справы Др. Шыран загадаў яму выпрагчы каня й скліўшы сумку з хірургічнымі інструментамі конна панёсься ў згаданую вёску. Прыйшоўшы на месца й коратка агледзеўшы хворую, ён загадаў прынесці ад суседзяў усе якія знайдуцца большыя лямпы й парасстаўляўшы іх вакол стала прыступіў да апэрацыі. Скончышы апэрацыю ён сказаў, што хворая павінна праз пэўны час застацца на месцы таму, што перавозіць яе дадому часова небясьпечна. Пазней некалькі дзён ён наведваў яе даяжджаючы ў вёску самакатам.

Цікава й тое, што пры апэрацыі асыставаў яму закліты вораг Др. Згірскі.

Калі хворую перавезлі ў Лужкі, Шыран ізноў праз пэўны час прыходзіў у памешканье Мухаў, якое было пры школе, аж пакуль аднаго разу не заяўвў, што гэта яго апошняя візита, бо паціентка ўжо зусім здаровая. Тады Муха хуценька падбег да камоды, выняў адтуль партфель і спытаў Шырана колькі ён вінен за выратаванне жонкі ад съмерці. У адказ Шыран голасна зарагатаўшы адказаў: – «пане Муха, вы ўжо заплацілі мне аж зашмат на судовай залі ў Глыбокім і большай заплаты мне не патрэбна». Пачырванеўшы, як бурак, Муха аднак выняў з партфэлю дзіве стозлатовыя паперкі й усадзіў іх у кішэню Шырана. Сьведкай гэтаму была кухарка Мухаў – Манька.

Вышаўшы на школьні пляц Шыран пабачыў дзяцей школьнага вартаўніка Янкі Фурса, якія там забаўляліся. Доктар добра іх ведаў, бо іх бацька ня гледзячы на незавідную пасаду, быў чалавекам даволі асьвежаным і таксама съведамі беларусам. Доктар часта бываў у іх у хаце. Шыран паклікаў малога хлопчыка Віцю й аддаў яму гроши сказаўшы: – «Гэта табе Віця на цукеркі», а сам пайшоў далей. Усё гэта бачыў праз вакно Муха. Не пасыпей Шыран скавацца за вуглом, як на пляцы зьявіўся Муха й загадаў хлопцу аддаць яму гроши. Калі той не даваў, дык Муха накруціў яго за вушы й гроши адabraў. Тады старэйшая дзяўчынка – Міхалінка плачучы прыбегла ў хату й расказала, што кіраунік набіў Віцю й адabraў у яго гроши, якія даў яму Др. Шыран. Янка пайшоў да Шырана каб выясняць пра якія гроши ходзіць, а той доўга ня думаючы перадаў справу ў паліцыю, дык яшчэ не ў мяйсцовую, а ў павятовую, бо мяйсцовая магла-б справу затушаваць.

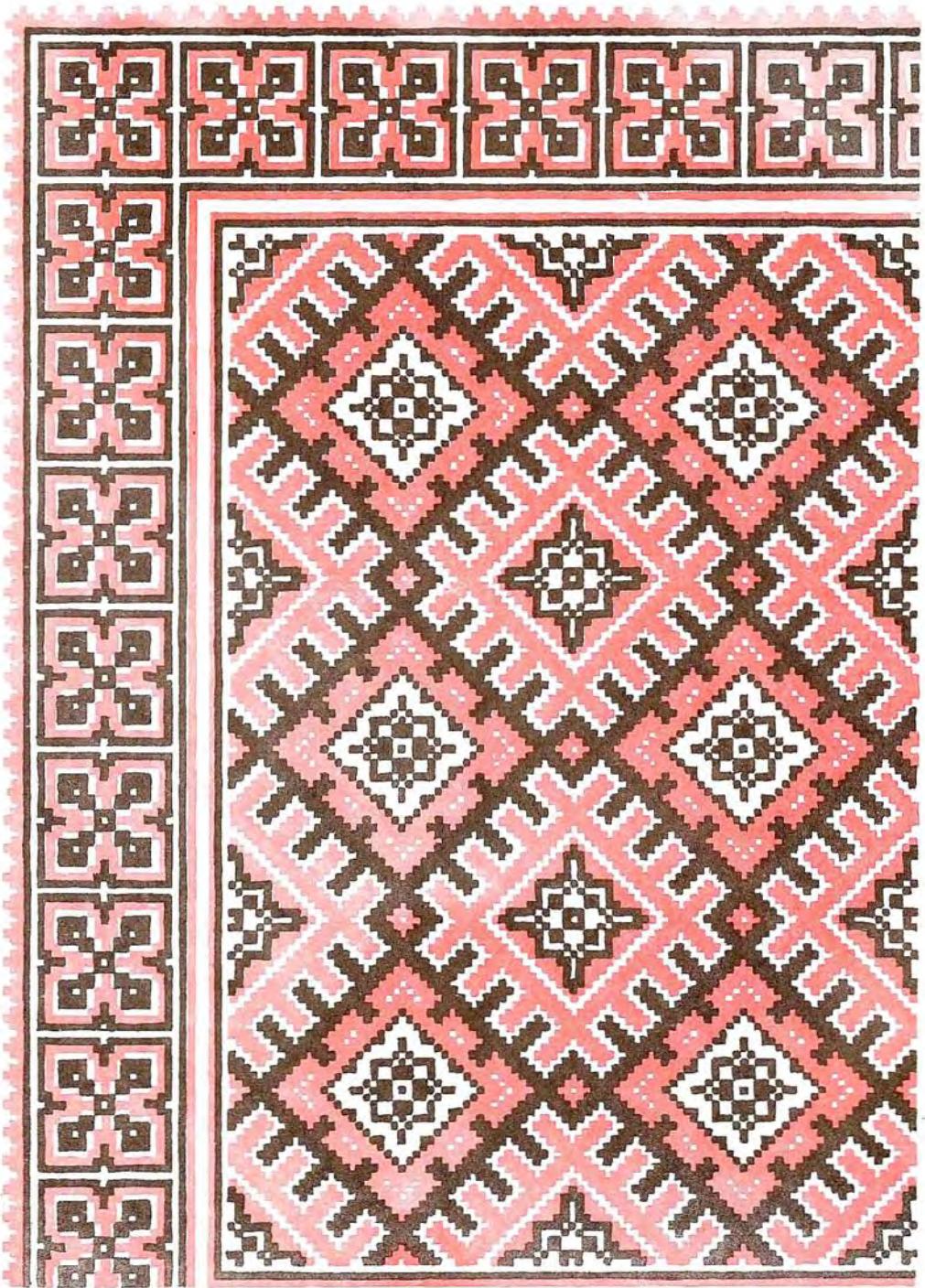
Назаўтра Муху арыштавалі й хоць праз некалькі гадзін выпусцілі, але справа была накіраваная ў суд. Суд, як і трэба было спадзівацца, Муху апраўдаў, бо ён барапіўся тым, што адabraў ён гроши толькі дзеля таго, каб аддаць іх старэйшим баючыся, што хлапец іх згубіць. Аднак у прысудзе было сказана, што Муха павінен зывярнуць бацьком Віці 200 злотых. Такім чынам малы хлапец зарабіў столькі грошай на якія ягонаму бацьку трэба было працаваць калія трох месяцаў.

У гэтай справе пацярпела найбольш бедная Манька, бо пасыля яе съветчанінья

ў судзе, Мухі прагналі яе з працы. Але яна ў хуткім часе выйшла замуж за царкоўнага вартаўніка Аляксандра Мяцеліцу, па клічцы «Самазвон», які заняў месца памерлага Міхалачкі.

Тымчасам слава аб Др. Шырану й ягоных нязвычайных мэтадах лячэння пашыралася штораз далей. Напрыклад аднаго разу да яго прывезлі дзяўчыну гадоў 16-ці, якая нарадзілася з хвастом падобным да сьвінога. Куды з ёю не звярталіся, ніхто ня браўся апэраваць кажучы, што гэта можа пашкодзіць нэрвовую сістэму дзяўчыны, або нават прывесыці да поўнага параліжу дольнай часткі яе цела. Калі-ж яе прывезлі да Шырана, той зрабіўшы дакладнае абследаваньне яе здароўя, неадкладна зрабіў апэрацыю й праз пару дзён дзяўчына паехала дадому багаслаўляючы добрага лекара.

Ён таксама выдатна залячыў маю нагу зь якой я меў клопаты зь дзяяніства, так што я чуўся здаровым аж да прыезду ў Нямеччыну ў часе II-ой Сусьветнай вайны.

Праз некалькі год, Шыранавы пацыенты ляжалі ўжо ў амаль кожнай хаце на Гарманаўскай вуліцы. Некаторыя з уласьнікаў дамоў нават пабудавалі спэцыяльныя прыбудоўкі й аддавалі іх у аренду хворым і іх сваяком, якія гэтых хворых даглядалі. Апрача свае фаховае, г. зн. мэдыцынскай ды дабрачыннай працы, Шыран займаўся нацыянальнай дзейнасцю ды даволі часта тварыў жарты мясцовым панкам. Супраць гэтых жартаў заўсёды была Др. Смольская, якую Шыран выпісаў зь Вільні ды пазней ажаніўся зь ёю, але яна й надалей захавала сваё дзявочае прозывішча. Між іншым ён часта зьяўляўся не адзетым яксьцел на танцавальных вечарынах, якія ладзіла мійсцовая «панства», а акрамя гэтага прыводзіў з сабой кучу «гасцей», якія ніколі й ня марылі, што будуть на падобнай вечарыне. Калі ў падобных выпадках чуліся пратэсты ад тых хто ладзіў вечарыну, Шыран моўчкі паказваў запросіны, дзе было сказана, што такі й такі запрашаецца на баль з сям'ёй і гасціямі, а пасля дадаваў, што гэта ягоная госьці. На гэтым пратэст звычайна ў канчаўся, а «госьці» асушиўшы ў буфэце пэўную колькасць бутэляк на доктараў рахунак, зынкалі так хутка, як і зьяўляліся, а на балю заставаўся сам Шыран. Цяпер ён пачынаў забаўляцца ў іншы способ. Пасля скончанага танцу ён запрашаў сваю партнёрку ў буфэт і калі тая сарамязліва адмаўлялася, ён прапанаваў, каб яна са свайго боку запрасіла яшчэ кагосці. Ведама, што дзяўчына толькі на гэта й чакала. У хуткім часе за столікам у буфэце ўжо сядзела некалькі пар. Доктар замовіўшы адпаведную колькасць напіткаў і закускі, выпіваў адзін, і то толькі адзін кілішак, расплачваўся па рахунку й ізноў адпраўляўся ў танцавальну залю шукаць сабе наступную партнёрку. А партнёрак у яго ніколі не брала, ня гледзячы на тое, што ён танцеваў як не раўнуючы «карова на лёдзе». Ведама, што панам, афіцэрам і ўрадаўцам не падабаліся такія паводзіны Шырана, аднак яны заўсёды прысыпалі яму запросіны на свае балі, пэўна памятаючы выпадак з хваробай Мухавай жонкі.

Апавядалі, што аднаго разу да яго прыехаў хлапец зь вёскі, якая знайходзілася дзесьці паміж Шаркоўшчынай і Залесьсем, і прасіў адведаць ягоную безнадзейна хворую на рака маці. Шыран съпярша адмовіўся ведаючы яе стан хваробы й тое, што ёй засталося пажыць ужо толькі лічаныя дні. Калі-ж хлапец ня гледзячы на гэтую заяву лекара ўсё-ж настойваў на сваім, ён у канцы пагадзіўся, але з умовай, што пасля агледзін хворай хлопец завязе яго ў Залесьсе, дзе ў той дзень акаличныя абшарнікі ладзілі баль. Хлопец быў змушаны пагадзіцца. І вось агледзеўшы хворую й прыпісаўшы ёй нейкага няянінага ад болю леку, Шыран сказаў яму, што

цяпер яны паедуць у Залесьсе на згаданае «панськае» ігрышча. Той памятаючы дамоўленасць не пратэставаў. Прыехаўшы на месца Доктар зажадаў два білеты ўступу, а на заўбагу хлапца, што ён хіба пойдзе дзесьці да знаёмых ды пачакае пакуль Доктар будзе забаўляцца, той адказаў: «Я цябе толькі й вёс сюды, каб ты адпачыў ад сваіх клопатаў і гора». Пасьля гэтага яны накіраваліся ў буфэт і падсілкаваўшыся перайшлі ў залю да танцу. Праўда, хлопец крыху ўпіраўся кожучы, што ён па будзённаму апрануты й нават не паспейў ачысьціць ад гною боты. На гэта Шыран зарагатаў як-бы пачуўшы жарт. — «Каб ты чысьці боты дый пера апранаўся перад кожным панам, — сказаў ён, — дык табе-б некалі было працаваць ці гуляць. Твая вопратка даражэйшая за іх фракі, бо яна здабытая сумленнай працай». Сказаўшы гэта, ён пачаў разглядацца па залі, і заўважыўшы, што адна з найбольш багатых і хванабэрыйстых панюсіяў яшчэ не танцуе, парадзіў хлапцу запрасіць яе да танцу. Той хоць і аціпваючыся, але падышоў і нязграбна пакланіўся ёй. Панюсія зрабіла вялікія очы й, здаецца, вось-вось мела закрычэць немым голасам просячы дапамогі, але ўбачыўшы Шырана, якога яна ведала, благальна ўстаўлілася вачымы на яго. Але той зь мілай усымешкай як-бы нічога не разумеючы нізка пакланіўся ёй, а пасьля пакруціў пальцамі нібы паказваючы, як танцуешь. Белая як папера на твары яна аднак здолела прамовіць да хлапца: — «Выбачайце, але я вельмі дрэнна чуюся ѹ чакаю толькі на фурмана, які зараз павінен падаць коні». Ведама, што той ветліва й ужо крыху зграбней як папярэдня ўкланіўся ёй і адышоў. Не прайшло і дзесяці хвілін, як яна падтрымоўваная за плечы мужам выплыла з залі, а за яе прыкладам зрабілі тое саме найбольш ганарыстыя пані, паненкі дый іх кавалеры. Пасьля гэтага Доктар вярнуўся ізноў у буфэт ды спытаў загадчыка, мясцовага рэстаранчыка Баравіка, колькі ён хоча агулам за ўсе напіткі й закускі. Атрымаўшы адказ ён выніў зь кішэні партфэль і адлічыў паданую суму ды перадаў яе Баравіку гаворачы: — «Ну, а цяпер толькі добра частуй маіх гасьцей і сачы за парадкам». Пасьля гэтага выйшаў на вуліцу ды паклікаў у залю з паўтара дзесятка маскалёў (Залесьсе было стараверскім мястэчкам), якія прыйшлі падзівіцца як гуляючы паны ды стаялі на вуліцы. — «Піце й закусвайце за маё здароўе, — сказаў ён, — толькі памятайце каб ня было ніякай авантуры, бо інакш будзеце мець справу са мною». Ён выпіў са сваім фурманам па пару кілішкаў ды паехаў дадому.

Пасьля гэтага здарэння паны даўгі час не маглі супакоіцца, што Шыран сапсаў ім такую добрую забаву. Мелі нават падаваць на яго ў суд, але фактычна ня мелі за што да яго прычапіцца, бо ён меў запросіны, фурман быў ягоным гасьцем, а за выпітае й зъедзенасе маскалямі, Шыран заплатіў гатоўкай.

Таксама вельмі цікавай была справа, што дайшла нават да Найвышэйшага суду, паміж Шыраном і ўспомненым ужо раней ксіндзом-беларусаедам Стэфанам Осташевічам. Неяк пад восень, сёньня ўжо не памятаю каторага году, Павятовы старosta задумаў наладзіць у Глыбокім «Дажынкі», з тым, што ўздел у іх мелі браць адпаведна падгатаваныя групы, якія-б рэпрэзантавалі паасобныя гміны ў павеце. Тады Др. Шыран парадзіўшыся з больш съведамымі нацыянальна Беларусамі за-праектаваў, каб нашая гміна выступіла як беларуская, без «кракавянак», «гуралляў» ды іншай чужаніны, як гэта думалі рабіць суседнія гміны, ведама-ж, не бяз ціску з боку польскай адміністрацыі.

У хуткім часе на яго кошт былі падгатаваныя беларускія нацыянальныя ўборы для хлапцоў і дзячат. Уборы, ведама, ня былі вышываныя, але абыштыя тасемкай

на ўзор беларускі. Да гэтаі группы далучылася каля дзесяці асоб менш апалаючанай моладзі з рэлігійна-нацыяналістычнай польскай арганізацыі «Стоважышэне Млодзежы Польско-Католіцкай», якіх мы ў скороце называлі «ствожэнэ». Пачаліся пробы для выконваньня дажынковых песніяў і абрадаў. Усе з нецярпеннем чакалі вызначанага дня, каб паказаць, што мы ніякія «мазуры» ці нейкія «курпе», але беларусы. Але ня тут то было! Даслоўна за дзесяць дзён перад дажынкамі, ксёндз катэгараўчна забараніў «ствожэням» браць уздэл у імпрэзе, прыграズіўшы, што непаслушных не дапусьціць да споведзі. Ведама, што гэтаі пагроза падзейнічала й на наступную пробу ніхто зь іх не зявіўся. Тады Шыран ня доўга думаючы, даслоўна ў адзін дзень аб'ехаў паўгміны й знайшоў ахвотнікаў, якія пагадзіліся замяніць «ствожэняй» і за так кароткі час навучыцца, што было патрэбным. Але вось у часе самых дажыннак Глыбоцкая басота пад'юджаная, а можа й падкупленая адміністрацыяй высьвісталі нашую группу, калі тая праходзіла перад tryбунаў, а «гураляў» ды іншых польскіх падлізнікаў абдарыла гучнымі воплескамі.

Некалькі месяцаў пазней на «маскавым балю» ў майсковым Народным доме, Др. Шыран апрануўшы падзёртую сывітку, лапці ды прычапіўшы бараду з кудзелі засыпіваў ня вельмі пахвальную песню аб пану, які «выкупуе мужынкі^{*)}» й ня пушчае дзяўчат на дажынкі». Далей ішлі звароткі ўжо, так сказаць, салнянатага зъместу. Да гэтаі песні ён акампаніяваў сабе на мяtle да якой была прычэпленая адзіная струна й для большага эфекту яшчэ засушаны съвіны пузыр.

Ксёндз пачуўся абражаным і падаў на Шырана ў суд. Першая расправа адбылася ў майсковым «Гродзкім^{*)}» судзе. Супраць адвінавачанья Доктар бараніўся матывамі, што гэта было на маскавым балю й ксёндз меў такую самуюмагчымасць рабіць нешта падобнае ў адносінах да яго. Аднак судзьдзя не палічыў ягоныя аргументы дастатковымі й засудзіў яго на 50 злотых грашовае кары, а ў выпадку немагчымасці спагнаныя яе, — на тры дні арэшту. Шыран не пагадзіўся з прысудам і падаў апэляцыю ў Акруговы суд у Глыбокім, наняўшы знанага віленскага адваката-расейца Андрэева. Ксёндз-жа са свайго боку ўзяў ня менш, а можа яшчэ больш ведамага ў цэлай Польшчы адваката Гофмокль-Астроўскага. Ня трэба хіба й казаць якое зацікаўленыне выклікала гэтаі расправа сярод сымпатыкаў Шырана, а таксама сярод ягоных праціўнікаў. Казалі, што палова жадаючых, з прычыны недахопу месцаў, ня была дапушчана ў залю паседжаніяй і цярпліва чакала на прысуд перад будынкам суду. І вось гэты суд апраўдаў Шырана, звольніўшы яго ад віны й кары.

Ксёндз аднак вырашыў не паддавацца й падаў адкліканыне ад прысуду ў Найвышэйшы суд у Варшаве. Варшаўскі суд са свайго боку зацвердзіў прысуд першай інстанцыі — 50 злотых кары, або тры дні арэшту.

Грашовую кару ўШырана съцягнуць не маглі, таму што дабраахвотна ён яе не плаціў, а ня маючы права на сталае пражываньне ня мог мець і маёмысці, а амбуляторыя афіцыйна была ўласнасцю др. Смольскай. Шыран лічыўся як працаунік Смольскай, якому яна выплачвала зарабковую аплату. Калі-ж улады звярнуліся да яе, каб адцягнуць належнасць з гэтаі аплаты, яна дакумантальна даказала,

^{*)} Польскі каталіцкі клер зьбіраў ахвяры нібы прызначаныя на выкуп зь няволі афрыканскіх неграў, каб пазней навярнуць іх у каталіцтва.

^{*)} Гродзкі суд — суд ніжэйшай інстанцыі ў якім разъбіralіся толькі дробныя справы.

што Шыран выбраў у яе гроши за трэй гады наперад.

І вось аднаго дня, калі ў ягонаі амбуляторыі было нязвычайна многа пацыентаў, а ў дадатку на наступны дзень была вызначана паважная апэрацыя нейкаму панку, Др. Шыран скруціў падушку й старэнкую коўду ды ўзяўшы гэты скрутак пад паху, адправіўся ў гмінную каталажку для адбывання кары. Гмінныя ўрадаўцы з прыеманасцю запісалі ў адумысловую кнігу новага арыштанта, ды яшчэ з аднатаццяй, што ён звязвіўся добраахвотна. Тымчасам хворыя ды іх сваякі паднялі сапраўдны бунт, а сям'я прызначанага на апэрацыю панка некалькі разоў тэлефанавала ў павет старосту, каб ён выпусціў Шырана з арэшту й гэтым самым выратаваў жыцьцё іхнаму хворому. Усё гэта скончылася тым, што праз якусьць гадзіну аўта старосты пад'ехала да гміннай «кутузкі» й сам «ясьне пан» нават сфатыгаваўся, каб асабіста ўвайсці туды й прасіць Шырана, каб ён неадкладна вяртаўся да сваіх пацыентаў. Неўзабаве Шыран, як-бы нічога ня сталася аглядаў у сваёй лякарні хворых; а ў кніжцы «кантролі арыштаваных» звязвалася зацемка падпісаная старостам аб тым, што Др. Усевалод Шыран поўнасцю адбыў накладзеную на яго судом кару.

Аб падобных «жартах» Шырана можна-б напісаць цэлую кнігу. Аднак я не могу ўстрымашца, каб не апісаць яшчэ аднаго здарэння.

Як ведама ў перадваенны Польшчы гміны чамусьці лічыліся «самаўрадавымі» адзінкамі хоць ніякага самаўраду ў іх ня было нават і на прынаду. Напрыклад у гмінах засёды адбываліся камэдый «выбараў» войтаў, але як правіла выбраных староства ніколі не зацьвярджала, а праста прысылала сваіх людзей з «намінацыі». Аднак аднаго разу, нейкім цудам, быў зацьверджаны мясцовы кандыдат — Мяцеліца. Але калі ён скончыў сваю кадэнцыю, дык новых выбараў нават не вызначалі, папросту на ягонае месца быў прысланы карэнны паляк «пан маёр» рэзэрвы — Артур Фрэй. Вось-жа гэты пан маёр і даўся ў знакі жыхаром гміны, аж пакуль яго ня вытурылі з гэтай пасады з дапамогаю Др. Шырана.

Заняўшы пасаду войта, пан маёр адразу ўзяўся наводзіць свае «панскія» парадкі. Першае, што ён зрабіў, гэта адгарадзіў у гміннай кацыляріі асобны куток, які вельчна называў «кабінетам пана войта». У гэты кабінет ніхто ня меў права заходзіць без папярэдняга дакладу сакратара, які быў вымушаны перацягнучы свой стол аж пад самыя яго дзвіверы. Пан маёр-войт быў штодзень апрануты ў вайсковы ўніформ з бліскучай шабляй пры боку. Едучы кудысь па справах, ён нібы жартуючы тоўхаў ножнамі гэтай шаблі ў плечы фурмана, каб той паганяў хутчэй. У часе ўрадавання ён клаў яе калі сябе на адумысловы століку які загадаў зрабіць на гэта спэцыяльна. Калі якісь селянін меў да яго справу, ён ніколі ня прыймаў яго без дакладу сакратара, ды не адразу дазваляў увайсці. Калі ўжо той уваходзіў, дык пан маёр загадваў яму стаць «на бачносьць» (на зважай), а калі той рабіў гэта ня вельмі хутка ці няўдала, дык маёр забываў яго старой каровай, а то й зусім не хацеў яго слухаць. Але найгоршая бяда была з гутаркай. Да ягоных часоў ды й пазыней, войты хоць і па нацыянальнасці палякі, стараліся зразумець мясцовых сялян, хоць іхнай сялянскай «пальщызына» была, далікатна кажучы, жахлівай. Пан маёр адразу крычэў, што ён не разумее іх хамскай мовы, і калі яны маюць якусьць справу да яго, дык съпярша павінны навучыцца гаварыць «палюдзку», або прыводзіць з сабой перакладчыкаў.

Але завяршэннем усіх ягоных выхадак была «намінацыя паручніка Тосі», аб якой будзе мова пазыней.

далей будзе

Уладзімер Глыбінны

П А Д Л Е Б Я Д З І Н Ы М З Н А К А М

Аповесьць пра Максіма Багдановіча

2. З А П Л Ы Н Ъ Н Ю У Ш Ы, З А Х В А Л І С Т Ы М І У З Г О Р К А М І

працяг

Ён вяртаўся дадому ўдзячны лёсу за пабачаную сцэнку са што-дзённага жыцьця. “Я буду ўспамінаць пабачанае часта й з удзяч-насьцю, — думаў ён пра гэтае здарэньне. — Гэты вымоўны аброзок вясковага жыцьця будзе мне съведчыць, што варта жыць і праца-ваць для гэтага народу. Ён ня дасьць самотнай душы загубіцца ў час нуды й безнадзеянасьці. Гэта акрыляе надзею й павядзе наперад да сонца, нават у самы хмарамі абцягнуты дзень.” І ягоныя вусны пачалі высьпеўваць радкі вершу-выснаву:

Хвалуюць сэрца нам дзяячоўня пастанцы,
І душы мацярэй нас могуць чараваці;
Вышэйшая краса — ў іх зылітнасьці жывой!
Артысты-маляры сыхіляліся прад ёй,
Жадаочы зъявіць цераз свае халсціны
Пачуцьці мацеры у вобліку дзяўчыны.
Красы тэй сымбалль, Маці-Дзева, стала ты, —
І глянулі твае з-пад пэндзяляў чырты.
З таемным трэпетам на іх я пазіраю,
А сэрца ўсё імкне да бацькаўскага краю.

З гэтымі словамі ён дайшоў дадому, дзе яго ўжо чакалі на полу-дзень гаспадар і пакаёўка. Тыя адразу запрасілі яго за стол. За ядою Максім расказаў аб бачанай сцэне зь дзіцём і дзяўчынкаю.

5

Раніцай ён некаторы час ляжаў у пасыцелі, прыслухоўваўся, каб нешта пачуць. Але цішыня была нявычэрпнай. Усё было нярухомым і безгалосным. Нават лісьце на дрэвах, і тыя не шапацелі, ніводная былінка не краналася ветрам. Усё, як замерла. Яшчэ на сывітаныні голасна шчабяталі птушкі, а цяпер раптам змоўклі ці кудысь пазыль-талі. Максім апрануўся, спаласнуў твар халаднаватай вадой і выби-раўся на панадворак. Вакол стаяла тая-ж уразълівая цішыня. Ён павольна прайшоўся садам да каменя над крыніцяю й адтуль падаўся ў бок пушчы. Трымаўся яе абочынаў, каб не заблудзіць. Ціха, вы-цягнуўшысь уверх цёмнымі вяршалінамі, стаялі стракатыя сасонкі, апускалі ўбок аж да зямлі свае лахматыя галіны векавыя яліны.

37

Паміж імі красаваліся сваёй велічай магутныя дубы, а месцамі бялеліся сямейкі бярозаў. Усюды панавала адвечная прыгажосьць. Максім сеў на сустречны пень і загледзеўся на чары лесу. Ізноў яго зьдзівіла гэтая бязмоўнасць. Яшчэ ніколі нідзе ён ня быў у такой цішы. Адно толькі часам хваёвая шышка, падаючы на зямлю, парушала на момант гэтую немасць. Але зараз-жа цішыня ізноў апаноўла ўсё навокал.

Максіму прыгадалася бурлівая Вільня зь яе гамандлівым натоўпам, агнямі, рамізынкамі й фурманкамі. Ён дастаў алавік і кагадзе прыхаваны ў кішэні кавалак паперы й пачаў пісаць на калене. Радкі санету як-бы самі клаліся на паперу.

У Вільні

Ліхтарняў блеск у сіняй вышынене...
 Вітрынамі зіяючая крамы...
 Кавярні... мора вывесак... як плямы...
 Анонсы і плякаты на съцяне.
 Кіпіць натоўп на жорсткім вулак дне!
 Снуюць хлапцы, суючыя рэкламы,
 Разношчыкі крычаць ля кожнай брамы...
 Грук, гоман, гул, — усё ракой імкне.

А дальш — за радам кас, лямбардаў, банкаў —
 Агні вакзалу... павадка хурманкаў...
 Віры людзей... сіпячы паравозы...

Зялёны семафор... пакгауз... склады...
 Заводаў коміны пад цымой нябёс...
 О, гораду чароўныя прынадлы!

Прачытаўшы, паэта тут-же паправіў некаторыя слова, шукаючы большае выразнасці ѹ съвязыні вобразу. Цішыня лесу натхняла на кантраставы вобраз супрацьлежнага, штурхала на пошуки чараў шумнага места. Вільня на фоне гэтай цішыні выдавалася прыцягальным вобразам жыцьця ѹ дзейнасці.

Вулкі Вільні зіяюць і гулка грымяць!
 Вір людзкі скрэзь заліў паясы тратуараў,
 Блішчаць вокны, ліхтарні ўгары зіхаціць,
 Коні ўмчачца, трамваі зывіняць,
 І гараша аганьком вочы змучаных твараў!

Адылі Максім памятаў шпацыр з Вацлавам па ціхай Вільні, калі яны йшлі даволі доўга па бакавых вуліцах і толькі зредку бачылі чалавека на іх. Там пахла старасьветчынай і старымі парадкамі, пра якія цяпер яму згадалася са смуткам пра мінулыя дзеі. Пачуцьцё насталыгі агарнула ѹ гэты момант усю ягоную душу, і яна пачала аднаўляць на сваім сподзе абразы ѹ пабачанага гораду, і яго даўняга, незваротнага ўжо, укладу жыцьця.

А завернеш ў завулак — ён цесны, крыва;
 Цёмны шыбы глухіх, старасьвецкіх будынкаў;
 Між каменьнямі — мох і съцяблінкі травы,
 І на вежы, як круглае вока савы,
 Цыфэрблят — пільны съведка мінулых учынкаў.

Ціша тут. Маўчаліва усталі — і съняць
 Ў небе купалы, брамы, байніцы і шпіцы;
 Грук хады адзінокай здалёку чуваць,
 Часам мерныя ўдары звана задрыжаць
 І замоўкунць, памкнуўшы ад старай званіцы.
 Спамяні, маё сэрца, даўнейшыя дні!

Па загаду бурмістра усе, як належала,
 Зачынілі ўжо вокны; загасьлі агні...
 Варта вулкай прайшла ... І ня сыпім мы адны —
 Я ды чорны кажан, што шнурое ля вежы.

Ён пакідаў пушчу з пачуцьцем задавалення за творчы посьпех.
 Гэта падумаць, за адну раніцу пасыпей напісаць два вершы й даволі
 ўдала перадаць свае ўражаныні ад далёкай цяпер ад яго Вільні, места,
 дзе бушуе шквал неўгамоннай жыцьцёвай магутнасці. І гэтая ціша
 навакол дала магчымасць адчуць яшчэ з большай сілай неўтаймава-
 насць меставай стыхіі.

Толькі выйшаўшы на прастору палявой вольнасці, ён адчуў павевы ветрыка. Той прыемна казытнай яго па твары й пагнаў перад
 сабою засохлы леташні дубовы лісток. Ступіўшы за парог хаты,
 Максім зноў трапіў на съяданак. Гаспадар з пакаёўкаю радыя аб-
 весьцілі, што сяньня прыяжджаюць гаспадаровы дочки.

6

Калі сам Вінцэнты прывёз са станцыі Уша сваіх дачоک, дом на-
 поўніўся адразу звонам маладых галасоў, што началі шчабятаць, як
 толькі ўбеглі ў хату.

— Дзе-ж гэта той малады чалавек, што піша ксёнжкі? — адразу
 запыталася старэйшая Марыся, як толькі ўвайшла й не ўбачыла
 нікога ў гасціннай.

— Цішэй, Марыля, — сказаў бацька й паказаў знакам рукі на
 пакой з зачыненымі дзвіярыма.

Маладзейшая Ксения адно загадкова ўсьміхнулася пры гэтым і
 пайшла ў бакоўку, за ёю панёс клумкі з валізкамі ейны бацька. Неў-
 забаве абедзіве маладзіцы ўтаймаваліся ад дарожнага ўзбуджання
 й выйлі ў гасцінную. Вось тут яны й пабачылі Максіма.

Калі дзяўчатаў ўгледзелі перад сабою стройнага, даволі высокага,
 з цёмна-кармазынавымі, зачэсанымі наверх, валасамі, якія рабілі
 твар яшчэ больш выразістым і прыгожым, апранутага ў пекную
 гімназіяльную форму, з каўнерыкам, настаўленымі уверх абалал шы,

яны адчулі, што тут не да жартаў, якімі яны намерваліся спаткаць незнаёманца. Жартаўніца Марыля, адчуўшы на сябе прарэзылівы пільны пагляд Максіма, апусьціла вочкі, а Аксеня падумала, што гэта ня з тых, да каго можна съкіраваць яе гарэзы. З гэтай ніякаватасці вывейў іх Вінцэнты.

— Знаёмцеся, Максім Багдановіч, госьць з далёкага Яраслаўя, а тут — зь Вільні, — сказаў ён і стаў прадстаўляць дачок.

— Марыя, дачка мая!

— А гэта Ксения, мая маладзейшая. Абедзьве ў Вільні ў прагімназіі вучанца; Марыля ўжо апошні год перад сканчэннем.

Тыя зачырванеўшыся, падыходзілі да Максіма з працягненай рукой і квола паціскалі Максімаву руку.

— А я закаханы ў вашую Вільню, — прагаварыў Максім. — Гэтае места запала мне ў сэрца ад першае сустрэчы. Я разам з усімі падарожнікамі ўкленчыў Маці Вострабрамскай, гуляў па вуліцах Вільні да Бернардынаў, углідаўся ў шпілі касьцёла сьв. Ганны; мяркую, як буду вяртатца праз Вільню, прагуляцца да Антокаля па Вяльлі. Цудоўны горад!

На агульнай любові да Вільні дзяўчата адразу сышліся з Максімам. Прапала адразу некаторая звязанасць, што на кароткі час была запанавала імі. Яны адна перад другой загаварылі пра звабы таго гораду. Іншага места яны не бачылі, і ўвесь далягляд іх меркаваньняў абмяжоўваўся гэтым местам. Затое ў жывой, дзейнай любові ня было межаў, і яны адна перад другой съпяшаліся расказаць аб усім цікавым, што было ў Вільні.

— Ці гулялі вы ў Замкавым парку каля мейсца колішняга Ніжняга замку й у парку Вялікага Князя? От дзе любата! — казала Марыся.

А маладзейшай Аксені надта падабаецца гуляць уздоўж набярэжнай Вяльлі. Але толькі ўдзень. Увечары там хлопцы чапляюцца.

— Відаць хлопцам падабаюцца прыгожыя дзяўчата, таму яны й чапляюцца, — пажартаваў Максім.

— Ой, Аксеня, каб ты ведала хлопцаў з Антокаля, дык ты ня гэта-б яшчэ сказала, — не ўдаючыся ў дэталі, дадала старэйшая.

Максім ня меў што казаць аб гэтым, і ён пачаў гаворку пра мову.

— Ці так, як вы цяпер размаўляеце, вучаць вас у гімназіі? — запытаўся ён.

— Дзе вы бачылі, — сказала Марыся, — гэта мы дома адно пастраму, а там па-польску увесь час і вучаць нас, і мы гаворым.

— А як вам лягчэй гаварыць, па-беларуску ці па-пастраму, як вы сказалі, ці на польскай мове?

— Натуральна, мы прывыклі дома толькі па-беларуску размаўляць. Татка кажа, што нашая мова ня горшая за пансскую, польскую. Яно можа й праўда гэта. Гэта-ж усё можна выказаць ёю, чаго й па-польску ня скажаш. Але давайце лепей цяпер аб чым іншым пагаворым.

— А я якраз маю цікавасць да тых вясковых хатаў, што стаяць саломай крытыя тут на вулках. Ці вы знаецеся з усімі гаспадынямі й

гаспадарамі іх? — запытаў Максім. Тыя аж візгнулі ад радасці і загаварылі разам, наперабой.

— Ой, знаемся зь імі, як з роднымі бацькамі. Гэта-ж увосень ды ўзімку ці мала вечароў прарабаві разам, часта за кроснамі, як ткальлі.

— Вось гэта мяне асабліва й цікавіць. Ці мог-бы я паглядзець на іхныя вырабы?

— Калі ласка, хоць сяньня ўвечары, як прыйдуць з поля.

— Згодна, сяньня ўвечары пойдзем да тых ткачых глядзецаў іх умельства.

На гэтым яны пагадзіліся й разыйшліся. А неўзабаве ізноў сыйшліся за абедам, каб пасъля сытнае ежы пайсьці пагуляць у поле, а ўвечары — у вёску.

7

Перад шарай гадзінай Максім з паненкамі ўвайшлі ў хату старой Магды Бадылішчыхі. Некалі яна славілася сваімі ткацкімі вырабамі на ўсю ваколіцу. Да яе прыяжджалі купцы купляць абрусы ды коўдры аж з Маладэчна ды кажуць нават зь Вільні. Праўда, даўно гэта было, забылася ўжо, але яна хавае шмат сваіх вырабаў у куфры. Можа адчыніць і паказаць, не ўрачом.

Госьці ўвайшлі ў падсълепаватую хатку нясьмелу, як-бы баючыся патрываўшыца усталяваны побыт вясковай гаспадыні. Адымлі тая, убачыўшы знаёмых сястрыцаў Лычкоўшчанак, узрадавалася й запрасіла сесьці.

— Сядайце, паненачкі, вось тут на крэселцы. Чым-жа я заслужыла ўвагу шаноўных паняў, які-ж інтэрас прывёў вас у маю хатку? — пыталася яна, стараючыся дагадзіць даўно ўжо ня бачаным госьцейкам. Максім тым часам разглядаў убраны ў узорыстыя ручнікі кут з абразамі. Усе рэчы былі накрытыя ўзорыстымі сурвэткамі. Максім зьвярнуў сваю ўвагу на прыгожы ільняны абрус, што пакрываў неўялікі стол пасярэдзіне хаты. Не прамінулі ягоныя очы й прыгожай посьцілкі, якая сваімі дэкаратыўнымі ўзорамі пакрывала, як капа, ложак з гарой падушак з карункамі па краёх.

— Ды вось наш кватарант, Максім Багдановіч, зь Вільні, цікавіца ткацкімі вырабамі й хацеў-бы паглядзець на іх у вас. Калі гэта не патурбуе вас надта, загадзя дзякуем за фатыгу. Пакажыце яму, што маеце, — сказала Марыса.

— Яно, праўда, засталося ад тых вырабаў адно каліва. — З гэтымі словамі Магда пайшла адчыніць куфар. Памарудзіўшы, яна пачала даставаць і прыносіць на паказ розныя ручнікі, адны зь іх былі для “үціркі” — выцірання рук, а іншыя для “сьціркі” — для пасуды. Але кожны зь іх быў з вышытым ці затканым на краі арнамэнтам, з карункавымі ўзорамі й стужкамі.

Максім заўважыў, што падобнымі рушнікамі ў Бадылішчыхі былі ўпрыгожаны вонкы, заміж фіранак.

— Такія рушнікі складаюць частку пасагу нявесткі, вянчаныне

адбываецца на рушніку, на ім дзеляць вясельны каравай. Нявестка даруе рушнікі сваякам жаніха, — тлумачыла Магда. — Іх разьвешваюць у хаце на съценах, на вокнах.

— Вось-жа й бачым іх на ваших вокнах, як яны гожаць вашу хату, — сказаў дагэтуль маўклівы Максім і зауважыў, што гаспадыні спадабалася ўважлівасць госьця.

— А гэта ўжо тканы абрус, які я выткала ў маладыя гады, — дадала Магда, нясучы з куфра шырокі ільняны арнамэнтаваны абрус.

— Я яго выткала на кроснах, на якіх вырабляла ѹ нашае простае палатно на бялізну. Цяпер іх німа ў мяненне — аддала маладой пляменынцы. А бывала, як сяду зьевчара за кросны, дык прылучыне гэтак і да съвету даседжу. Затое вынік быў навочны: шарэла ў перадранішнім змроку цэлае бярэм'е палатна, або красаваўся ўзорысты канец новага абруса, — пахвалялася Бадылішчыха сваім мінульым.

Максім стаў разглядаць прынесены абрус. Вытканы ў 8 нітоў з беражком, затканым баваўнянай пражай малінавага колеру, ён прыцягнуў Максімаву ўвагу сымэтрычнасцю агульнае кампазыцыі, характеристарам узору.

— Узоры розныя бываюць. Тут-же “малыя кругі”, але бываюць “палкі”, “вакенцы”, “грабелькі”, “маланкі”, “хвалі”, “дубовы ліст”, “грабавы ліст” як і іншыя лісты, “васілёк”, лянок”, “вазон”, “зорка”, “пчолка”, “курка”, “пеўнік”, “вавёрка”, “гуська”, “індык” ды другія, — ізноў ахвотна тлумачыла Магда.

Затым яна пачала прыносіць посьцілкі, коўдры, капы, нарэшце прынесла дыван зь ільну ѹ бавоўны з узорам “у вянкі”. На ім віднейся нібы засеў палявых красак у чырвоны, сіні, жоўты і зялёны колеры на чорным фоне.

Максім ня мог адараўца вачыма ад дасціпнасці ѹ багацця фармальных вынаходзтваў у вырабе гэтае простае вясковае жанчыны. Убачыўшы Максімаву зацікаўленасць, яна яшчэ ахватней тлумачыла яму, перайшоўшы нават на тэхнічны бок вырабаў.

— Гэты абрус вытканы закладаньнем — у два ніты з дапамогай перасоўнай дошчачкі, — казала яна, зусім не здагадваючыся, што яна перайшла ў галіну поўнае тайны для Максіма, які ніколі ня бачыў гэтае працы й у кроснах зусім не абазнаны. Ён папрасіў дазволу падыйсьці да ложка й паглядзець дыван над ім.

— Калі ласка, даражэнкі госьцю. Гэта ўжо ткала за мужам, калі яшчэ ўсё маладая была. Ён пашарэў ад часу, выгарэў, хоць сонца яго ледзь кранаецца толькі па паўдні. Тут узор “у зоркі”, а тканы тым-же способам, як і гэты — закладаньнем — у два ніты з дапамогаю перасоўнай дошчачкі.

Дыван гэты выглядаў яшчэ танчэйшай работы й увесь быў усыпаны кветкамі, заключанымі ў вялікія ромбы зь вялікай кветкай пасярэдзіне й дробнымі па куткох. Іншы дыван вісеў побач гэтага й увесь быў расьпісаны зыркімі ўзорамі васілька, па краёх па шэсьць з кожнага боку, і зынічкамі маланкі пасярэдзіне.

Змораныя аглядам, госьці былі запрошаныя за стол і кожнаму зь

іх гаспадыня наліла па шклянцы халоднага, хлебнага квасу.

— Піце, даражэнкія, каб ня журыліся, частуйцеся, чым хата багата, — казала Бадылішчыха ды рабіла спробы падліць больш квасу ў шклянкі. Дзяўчата адмовіліся, а Максіму прышлося такі апаражніць другую шклянку перад разывітаньнем.

З хаты Бадылішчыхі госьці выйшлі вельмі задаволеные вынікам адведзінаў. Дзеля позняга часу ўжо не адважыліся ісьці ў іншыя хаты, як меркавалі спачатку. Ня варта турбаваць людзей унаучы пасъля працоўнага дня ў полі. З гэтым меркаваньнем яны й вярнуліся да хаты, дзе ўжо іх даўно чакалі на вячэру.

8

Назаўтра пасъля сънеданьня Максім з Марысіяй і Аксеніяй накіраваліся ў Краснае на раку Ушу, каб наглядзеца на ейныя маляўнічыя берагі. Узялі нават з сабою яды ў мяшэчку, каб там падмацавацца ѹня бегчы з пасъпехам дахаты палуднаваць. Ішлі яны павольна й даволі доўга бакавымі съцежкамі, якія адно тут узгадаваным дзяўчатам і былі вядомыя. Марысія была за правадыра, увесе час трymалася наперадзе, а Аксенія з Максімам ішлі ззаду. Яны міналі густыя паросынікі арэшніка ўздоўж дарогі, часамі пераскоквалі праз балотную балонку ці ручаёк, што перасякаў мала ходжаную съцяжынку. Апынуўшыся ў даліне ракі Уши каля вёскі Краснае, яны ўбачылі шырокі разложысты прастор і пакручастую направа дарогу, каля якое з правага боку суцэльнай съцяной віднелі парасылі хмызьняковых кустоў і нізкарослых зялёных дрэваў. Вёска разлажылася сваімі вулкамі ля ня надта шырокай, павольнай у сваёй плыні ракі. Даляглід хаваўся далей за ланцугом драўляных хат. Адно будынак валаанской управы выгодна вылучаўся на фоне сваім гонтавым дахам, што мятусіцца адбіткам сонца. Удалечы віднёўся шпіль касцёла, а ў другім баку вёскі блішчэў на сонцы залацісты купал вісковае, падобна, таксама драўлянае царквы. Уздоўж ракі недзе ўдалі гублялася можа каля сотні сялянскіх пабудоваў. Праўда, дзе-ні-дзе тут ужо хаты былі крытыя гонтаю й таксама адбівалі праменіні дзённага съятла.

Наши падарожнікі адразу й съкіраваліся да берагоў ракі Уши. Яе ціхая плынь хавала пад сабою даволі мелкае дно. Толькі мясцінамі на адмелках віднёўся пясочны падыспад. На адным з такіх мейсцаў яны й запыніліся.

Максім упяршыню бачыў беларускую раку. Ён углядаўся ў яе празрыстыя воды. Дзяўчата тымчасам пабеглі лугам за палявымі краскамі. Яны бегалі адна перад другою ў высокай траве, шукаючы ў ёй прыгожых макаў, жоўтых адонісаў, фіялетавых аканітаў ды касачоў, блакітных гарычкаў ды шафранаў.

— А я знайшла лотас, — кричала Марысія, а за момант Аксенія ўжо выхвалялася знойдзенай лілеяй.

— Не, ты палюбуйся белымі пляўсткамі майго лотасу, а спадыспа-

ду яны ружаваценькія ды блакітныя, — гаварыла ў адказ Марыся. А тая ўсё жадала, каб Марыся пабачыла пляшткі й чашачку ейнай лідеі.

— Ты толькі паглядзі, якія ў яе тычынкі й якія рыльцы, — гукала яна ўсьлед Марысі. Так кожная зь іх была адно сваім знайдзеным і задаволена. Па часе яны ўжо абедзьве несьлі па вялікім букету розных смалёвак, руж, красадзён, яснотак, гарланчыкаў, наперстаўкаў і чаравічкаў. Іхній радасці ня было канца. Адылі яны ўсё шукалі далей новай разнавіднасці.

Максім бадай што ня чуў іхных галасоў. Ён быў захоплены сузіраньнем таго, што рабілася ў вадзе. Яго цікавіла, як прыселяя на ваду мошкі хутка паглыналіся верхаводкай, і як за конікам скакалі галавенчыкі ды язі, што павыпльвалі зь віроў на мель цікаваць смачную здабычу. Каля самага берагу ціснулася далей ад бяды, да берагу ў вадзе розная драбната. Тыя, відаць, гэтай вясной зьявіліся на сьвет, але інстынкт іх ім падказваў шукаць бяспечнейшага мейсца на мелі, куды вялікая рыба ня сунулася. Часам у ваду зь берагу скакала жаба, спуджаная рухам чалавека. Яна, аднак, далёка не адпльывала. Зрабіўшы ў вадзе вялікую дугу, яна ізноў вылазіла на бераг ужо ў іншым мейсцы. Максім сумысьле абыходзіў тое мейсца далей па траве, каб ізноў не спудзіць тое жабянё. “Няхай песьціца на сонцы, — думаў ён. — Усё жывое цешыцца летам і сонечнай цяплыней”.

Калі Максім заглядаўся ў сярэдзіну плыні ракі й на водблескі сонечных касынікоў на ім, яго ўвагу раптам парушыла Марыся. Яна прынесла і падарыла яму вялікі букет палявых кветак.

— Гэта на памяць аб нашай пагулянцы. Вы-ж не зьбіраце красак, а я сабе ўраз назьбіраю другі букет, — прамовіла яна й ня даўшы часу сказаць хоць адно слова Максіму, ізноў пабегла да Аксені, радасна гукаючы сястру.

Максім прыклай букет да грудзей і пачаў удыхаць водырныя пахі. Ён нюхаў кветкі на ўвесь уздых, а калі паднёс іх да самага твару, у носе заказытала ад жоўтага пылку. Ён разглядаў кожную кветку й пабачыў, што ўсе яны маюць кветаножкі, што трymаюць кветку, кветаложы, чашачкі, якія ахоўваюць нераскрытыю кветку, пляшткі ў выглядзе вяночка, сукупнасць тычынак з ніцяў і пыльніка й сукупнасць пладалісцікаў. Апошняя зрастоюцца ўтвараюць песьцікі, кожны зь якіх мае рыльца, слупок, завязь і семязавязі, з чаго пасля цвіцення разъвіваецца насеніне, а з завязі ўтвараецца плод. Гіmnазійны курс прыродазнаўства дапамог яму прыгадаць элементы веды й прыклады іх да пабудовы палявых кветак.

Вярнуліся дзяўчынаты з новымі букетамі кветак у руках і ўсе вырашылі ісьці праз Краснае дахаты. Яны ішлі галоўнай вуліцай сяля й аглядалі навакольле. Праходзіў чалавек, але ня ў сьвітцы палатнінай, а ў гарадзкім гарнітуры. Гэта, відаць, службовец валасной управы. Ён выглядаў больш па-панску й на “Дабрыдзень” адказаў “Здравствуйте”. Мінулі будынак крыты гонтамі. Гэта й была валас-

ная управа. У ім блішчэлі на сонцы, адбіваючы праменныі съятла, шэсьць вялікіх вакон. За адчыненымі дзівярыма віднеліся галовы сялян, што ў важных патрэбах, нягледзячы на працоўны час у полі, стаялі ў прыёмнай, чакаючы канца свае справы. Усе яны пазымалі свае шапкі ѹ камечылі іх у руках. Відаць, тут такі строгі парадак: перад начальствам шапкі далоў. Не па Юрку тут шапка, кажуць у народзе.

Мінулі хутка ѹ царкоўны цвінтар, за якім падымаліся ўгору трох купалы, адзін зь іх быў на такой вышыні, што прышлося задраць галаву, каб агледзець яго вяршаліну з крыжам, што зырка блішчэў адбіткамі касынікоў.

Перад выходам з Краснага сёстры паказалі даўгі ѹ высокі дом Камянецкіх, мясцовых ашварнікаў, за якім расцягнулася ўва ўсе бакі валокі садовых дрэваў, а поруч ляжалі палі засеянага жыта ѹ ільну, што жаўцеў ужо дробным цьветам, над якім гудзеў рой пчолаў.

— Камянецкія тут самыя баражы. У іх гэтулькі валокаў зямлі, што ѹ самыя ўласцінікі ня ведаюць дакладна іх межаў. А ѹ вяскоўцаў гэтае зямлі так мала, што пакідаюць маладзейшыя сыны родныя хаты ды выяжджаюць усё больш у Амерыку. У Красным бадай з кожнае хаты нехта ѹ ад'ездзе, — сказала Марысія, паказаўшы гэтым сваю абазнанасць з эканомікай вёскі. Відаць, гаворыць тое, што чула няраз у хаце ад бацькі.

Максім слухаў уважліва словаў Марысі ѹ з жalem глядзеў на пахіленыя хаты вяскоўцаў. Толькі будынак школы ѹ колькі вокнаў ды шырокімі зачыненымі на вакацыі дзівярыма парадавалі крыху Максімаву душу. “Усё-ж вучачца сялянскія дзеци, пазнаюць праўду, дарма, што ня ўсю. Некалі пазнаюць больш, а яна, праўда, павядзе іх да здабыцца свае лепшае долі”.

“Вучыся, нябожа, вучэнье паможа...”

прыпомніліся яму словаў паэты, і ён адчуў тут іх вялікую праўду.

За вёскаю палі пачалі пераходзіць у лясы ѹ падарожныя ізноў апынуліся на дарозе праста ѹ Ракуцёўку. Выгінастай съцежкай праз хмызнякі ѹ алешнік яны хутка падыйшлі да свайго фальварка. У парадунаныні з домам Камянецкіх ён выдаўся цяпер бяднейшым і съціплым. Але твары Марысі і Аксені выяўлялі радасць вяртаньня ѹ родны дом. Яны адна за аднэю кінуліся хуценькі ѹ расчыненыя па-летняму дзіверы хаты ѹ зыніклі. Максіма спаткала пакаёўка каля ўваходу ѹ прывітала яго з кветкавым здабыткам. Ён адразу разьдзяліў свой букет на двая ѹ палову красак аддаў ёй. Яна ўпіралася браць, але Максім чуць ня сілком уклаў ёй у руки тыя кветкі, а сам рушыў да сябе. Усьлед яму нясліся словаў падзяякі.

Хутка мінуў канец чэрвеня. У сумесных зь дзяўчатамі паходах на раку Ушу, пагулянках у лес ды шпацырах у ваколіцах Краснага, дзень за днём беглі маланкава хутка. Незаўважна наступіў гарачы

ліпень. Часам дождж пральлеца раніцай, а ўжо ў поўдзень ізноў сонца пячэ й высушвае кожную калдобіну, дзе была затрымалася вільгаць. Пападсыхалі вільготныя съцежкі вакол да лесу. Абазнаўшыся зь мясцовасцю, Максім і сам цяпер мог далёка адлучацца ад хаты й гадзінамі праходжваць і ў Краснае, і ў лес, і у Ракуцёўшчыну. У полі ён прыгляджаўся да працы вясковых людзей, слухаў песні сялянак за працай, а ўвечары калі хатаў слухаў, як дзяўчыны съпяваваюць "Купала на Йвана":

Купала на Йвана!
Дзе Купала начавала?
— Начавала ночку
У шырокім барочку.
— Што Купала ды вячэрала?
— Вячэрала рыбку з перцам,
Са шчырым сэрцам,
А варэнынічкі з чорным макам.
— Пойдзем, дзеўкі, ды ў ягадкі!
Прышлі дзеўкі ка Дунай рацэ.
— Каторая дзеўка перад павядзець?
Павяла перад мачыхіна дочка.
Усе дзевачкі пераплылі,
Мачыхіна дочка дай утанула.
Пашлі весьці да к мачыхі.
Мачыха ідзець, рукі ломіць,
Рукі ломіць, сълёзы роніць:
— А ня жаль-жа мне чужога дзіцяці,
Ах, жаль-жа мне золата, серабра,
Дарагіх шатаў, дарагіх ключоў.
Чужое дзіця ды яшчэ будзець,
Злата, серабра мне ня будзець.

Засталіся ў памяці купальскія гульні, калі яшчэ ў чэрвені моладзь Краснага разам з Ракуцёўшчыкамі ды вакольнымі хутаранамі ладзілі ігрышчы, палілі кастры й скакалі праз іх. Нават дзе-якія верылі, што пошуку папараць-кветкі можа прынесці багацьце й щасцьце. Толькі ніхто не спрабаваў шукаць яе на справе. Затое съпявалі аб гэтым зацята. Розгалас тых песені далёка нёсьціся ў напаўняў вакольіцы трапятаньнем паветра. Адна група маладзіц зачынала съпявачу "Сягоныя Купальле", іншая падхоплівала "Заўтра Ян..." і ўсе разам як громам, паласавалі паветра маладымі галасамі.

Будзе, хлопчыкі, ліха вам.
Ой, выйду, выйду на гару,
Ды ўдару, удару ў далоні;
Каб мае далоні шчымелі,
Залатыя пярсыёнкі ззвінелі,
Ды каб майго ойчанька сад зацвіў,
Вінныя яблычкі зрадзілі,

К майму вясельлю пасъпелі.
Сяму-таму яблыка, а мне два,
А майму съякратку чатыры,
Каб яго чэрці ўхаплі!

Спачатку Красыненскія дзяўчыны з недаверам прыглядаліся да маладога незнаёмага ім чалавека ў гімназійным гарнітуры, што прыслухоўваецца да іхных съпеваў. Адымі калі ён загаварыў зь імі на іхний-жа мове ѹ выказаў пахвалу іх съпейнаму мастацтву, яны адразу праняліся даверам да яго ѹ ужо не баяліся пры ім зацягнуць гучную пятроўку. Адно пошчак раздаваўся на ўзылесьці ад тae зязюлі, да якое зварочваліся півуні.

Закукуй, зязюля, да Пятра,
Па Пятры ня будзеш кукаваць,
Як выплыве ячны каласок,
Займе зязюлі галасок.
— Да, баравая зязюля,
Чаму ѹ бары ня кукуеш,
Чаго ѹ наш сад прылятаеш?
— Як мне ѹ бары кукаваці,
За салаўямі ня чуваці,
За сасонкамі ня відаці.
— Маладая дзевачка,
Чаму ѹ маткі ня плакала,
Чаго да нас прыехала?
— Як мне ѹ мамачкі плакаці,
За брацейкам ня чуваці,
За сястрыцай ня відаці!

А калі зацягнулі працяжную “Пятрова ночка невялічка...”, Максім увесь быў у палоне народных абраадаў, так паэтычна малюючых вобраз дзяўчыны, што навыспаўшыся, ягадкі рвала, а затым заснула ѹ ня бачыла прыехаўшага малойчыка, што паднёс ёй пярсыёнак.

— Уставай, дзеванька, не ляжы,
Падымі пярсыёнак на мяжы.
Падымі пярсыёнак на мяжы,
Ды на белую ручку налажы,
Ды на белую ручку налажы,
Ды сваёй матульцы пакажы!

Калі на пачатку жніўня пачалі пяяць жніўныя песні, Максім зьвярнуў увагу на тое, што ѹ цяпер, калі ўжо даўно няма прыгону, пан па традыцыі не адно толькі згадваецца ѹ іх, але ѹ апываецца, як пан-гаспадар, ад якога залежаць сяляне.

А сонейка за бор, за бор,
А пусьці, барын, дамоў, дамоў,
Нашы дамы далёкія,

А пераходы глыбокія.
У нас кароўкі ня доены,
А цялушки ня поены.
Цялятушкі ня поены,
А малая дзеткі ня кормлены.

Найбольш-жа ўдаваліся пяюням песыні дажынкава-жартоўныя, як муж-п'яніца ў карчме каня прапіў, дома жонку лабіў, а затым называе ёй прадаць трубачку й намётачку й выкупіць коніка. Стары паншчынны зьмест песыні загучаў у вуснах красыненскіх дзяўчатаў шчырым дакорам гультаём і абібокам, над якімі песыня кпліва жартуе, але найбольш дастаецца пану за ягонае круцельства.

А наш паночак маладзенькі,
Пад ім конічак вараненькі,
Ён на постасці прыяжджае
І жнеечак падганяе:
— Жніце, жнеечкі, жніце,
Вам гарэлачка ў жыце,
І горкая й салодкая,
І прыгожая, расхарошая.
А як жнеечкі дажалі, —
Ласку пансскую век зналі:
— Вам гарэлачка траякая-ніякая.
І плата вам, жнеечкі, усялякая:
Хто ў цянёчку мінутачку пасядзеў,
Каб ніколі часінкі вясёлай ня меў.
А хто думаў пад дубочкам паляжаць,
Заўтра будзе 'шчэ пшанічку пану жаць.

Наслухаўся Максім і сямейных хрэсьбінных песыняў пра Іванушку ѹ Алёнушку, пра кума з кумой, дзедка ды бабку, п'янную маладую. Пляліся тут хоць і не ѿ пару часам і вясельныя песыні пра сон ды нядолю маладой, выданай за нялюбага, пра выданыне сірацінакі, просьбы да сваточкаў, каб баранілі дачушку-выданыніцу, ды аб не-салодкім жыцьці ѿ чужых.

— Адчыні, матулька, варота,
Вязём табе нявестку, як злота!
Адчыні, матулька, ваконца,
Вязём табе нявестку, як сонца.
Падымі, матулька, карытца,
Вязём табе нявестку сварыцца.
— А я вароцейкі адчынню,
Я нявестачцы дагаджу.
Праз ваконца буду глядзеці,
Як мая нявестачка прадзеци.
Нашто нам зь нявесткай сварыцца, —
Будзе мне нявестачка карытца.

Яна-ж будзе ў каморы спаці,
А я буду дзіця калыхаці.

Аднойчы, вяртаючыся дахаты пасьля Краснаўскіх съпеваў, Максім сустрэў Ракуцёўскіх дзяўчат. Тыя таксама съпявалі й разам з усімі затрымаліся да начы ў Красным. Яны ўжо ведалі, хто такі гэты чалавек. Чулі, што ў пана Лычкоўскага жыве студэнт і бачылі яго няраз блукающим па вулках Ракуцёўшчыны. Дарма, што была ўжо ноч, яны ня спужаліся яго, а, наадварот, ветліва прывіталіся зь ім у адказ на ягоную “Добрую ноч!”

— А хіба-ж ня боязня вам хадзіць праз хмызьняк такою парою? — запытаўся Максім.

— Чаго нам пужацца? Ваўкоў тут улетку няма, ды й людзей тут ніколі не пабачыш, а васпана мы за ваўка ня прымаем, занадта рахманы, — адказала старэйшая зь іх, відаць, больш безцырыонная й гаваркая.

— Я то ня воўк, гэта праўда, але-ж усё бывае...

— Ат, ваўка баяцца, у лес не хадзіць, — азвалася другая зь іх.

— Ды вы харобрый дзяўчата!

— Скажэце лепш, як вашэці спадабалася наша пияньне? — ізноў спытала старэйшая.

— Выдатна! Я зачарараваны вашымі съпевамі й да гэтага ў вушшу трывае той голас, што выводзіў “Ой, ляцелі гусачкі цераз сад”.

— А ці ведаецце, хто зачынаў гэту песьню?

— Ня ведаю.

— Не здагадлівы! Гэта-ж я яе пачынала. Я яе заўсёды пачынаю, і ў Красным, і ў нас у Ракуцёўшчыне, калі съпяваем. Цяпер, праўда, усё больш ходзім у Краснае съпяванць. А даўней, калі нашых дзевак не пабралі хлопцы зь іншых вёсак, дык усё ў сваім сяле съпявалі. Некалі было тут іх на цэлы хор. Цяпер нас мала засталося, але заўтра якраз съпяваем у нас, у Ракуцёўшчыне. Калі ласка, прыходзьце, будзем рады пану! — запрасіла яна Максіма. Максім з удзячнасцю прыняў запросіны.

Пасьля начненага прагулкі Максім моцна спаў. Усхапіўся ён даволі позна, перад самым сънеданнем. Была нядзеля, таму ўсе павыходзілі крыху пазыней звычайнага. Сонца было ўжо высакавата і заўвала яркім съветам кожную реч на стале ды таксама прыгожа асьвятляла твары тут прысутных.

— Добрай раніцы!

— Дабрыдзены!

— Як спалася? Ці лёгка ўсталі?

— Добра, дзякую!

Максім жмурыўся ад сонечных касынікоў, што акурат казыталі па ягоным твары. Паненкі ўжо былі за столом і ім карцела запытаць, як яму бавілася ўчора з Гэлькай і Адаркай Кашаневічамі. Яны падгледзелі, як ён учора вяртаўся з Краснага зь імі. Яны хацелі пачуць цэлае апавяданье пра ўзаемадачыненныя яго з тымі дзяўчатамі ды пахваліць яго здольнасці да хуткага наладжвання знаёмстваў. Але

расчараваліся пачутым.

— Гэта былі мае выпадковыя спадарожніцы дахаты. Сустрэў іх на той-жа сьцежцы, па якой я з вамі хадзіў у Краснае. Я ня ведаю нават, як іх завуць. Спакаўшы, прыгадаў іх як съпявачак у Красненскім хоры дзяўчат. Па дарозе крыху пагаварылі. Але хутка разышліся, бо былі каля дому, — сказаў Максім гэтак непасрэдна й проста, што ўсе яму паверылі.

Тады ён успомніў пра сяньняшнія съпевы ў Ракуцёўшчыне й разшыў запрасіць іх ісьці разам на тое гульбішча. На гэта дзяўчаты весела ўсьміхнуліся.

— А мы аб гэтым ведаем і думалі вас запрашаць ісьці туды-ж. Мы маєм большае права вас запрашаць, бо мы самі съпяваем у нашым вясковым хоры. Калі ласка, просім вашэцю паслухаць наших песень. Збор каля хаты Міхальчукоў, што апошній на вулцы па дарозе на Краснае, — сказала Марыся.

— О, шчыра дзякую! Я цяпер багаты: маю запросіны аж ад чатырох дзяўчатату.

— Калі вы здолныя так хутка запазнавацца, дык хутка ўсе паненкі Краснага вас будуць запрашаць. Ня будзеце мець часу, каб усюды пасыпець, — азвалася маладзейшая Лычкоўшчынка не бяз сукрытае мэты крыху дадзець паніча за ягоныя заліцаныні да вясковых дзяўчатату. Яна ўжо нешта надта прыглядалася да Максімавых шэра-блакітных вачэй, а ўначы доўга ўяўляла ягоную цёмнакаштанавую шавялюру, што ня сыходзіла зь яе мрояў. Калі-ж яе адаляваў сон, яна й тады недзе ў густым гушчары доўга гуляла зь нейкім маладым чалавекам Максімавага выгляду й доўга не магла прыгадаць, як яго завуць. Яна падала ў нейкую прорву, а з яе выратоўваў яе той бязь імя чалавек. Калі ўраныні яна прачыналася, тады разумела, хто ёй сыніўся. Але яна аб гэтым нічога не казала сястры. Гэтак моўчкі яна й апынулася за сьнедальным сталом.

На Аксеняў жарт, Максім адказаў жартам:

— А я вас папрашу ў падмогу мне, вось мы й разъдзелім тыя запросіны на колькі чалавек. Мне будзе лягчэй усюды пасыпець, — сказаў ён і неяк міла ўсьміхнуўся, што абедзів сястрыцы таксама весела ўсьміхнуліся. Гэтак з добрым настроем яны ўсталі з-за стала й кожны падаўся ў свой пакой.

Максім прылёг на ложак і задумаўся. У добрую сям'ю ён трапіў. І ўсё дзякуючы фатызе Антона ды Івана Луцкевічаў. Ён ізноў прыгадаў Вільню, музэй пры "Нашай Ніве", успомніў тыя экспанаты, якія яму тлумачыў Вацлаў. Прыйгадалася яму мінулае Беларусі. Як жывым, раптам уяўіўся яму летапісец, які піша летапіс Магілёва чацьвёрты год. Максім узьняўся з ложка, падыйшоў да століка, прыняў зь яго збан з кветкамі й паставіў яго на падаконнік. Краскі ладня гожылі выгляд пакою. Даставі паперу й узяўся за пяро. Седзячы на крэсьле каля стала, ён утаропіўся паглядам у кветкі, але думкамі быў далёка ў мінулым. І раптам пачалі нараджацца радок за радком на паперы. Пасыля першых радкоў —

Душой стаміўшыся ў жыцьцёвых цяжкіх бурах,
Свой век канчае ён у манастырскіх мурах.

лягчэй і як-бы самі сабой, без напругі, прыходзілі наступныя:

Тут ціша, тут спакой, — ні шуму, ні клапот.

...

... Так рупная пчала

Умее ў соты мёд сабраць і з горкіх кветак.
І бачанаму ім — ён годны веры съведак.
Што тут чынілася у даўнія гады,
Што думалі, аб чым спрачаліся тады,
За што змагаліся, як баранілі веру, —
Узнаюць гэта ўсё патомкі праз паперу!

Паэта запыніўся на гэтых радкох, падумаў і тут-же знайшоў добрае парапананье з бутэлькай, аблітай смалою, якую вылавяць рыбакі ў моры ѹзнайдуць там ліст з весткамі ад загінуўшых людзей. Не бяз думкі пра свой народ і забраны край, тыя літары, паводле думкі творцы, нанова ўсё збуджаюць і адраджаюць веду пра прадзедаў, даюць абрэз гора, радасцяй і прыгодаў, веры ѹ пошукаў.

Пасля палудня Максім ізноў самотным съхімнікам засеў за свой столік і пачаў накідаць на паперы вобраз перапішчыка старажытных кнігаў. Ён ужо колькі дзён перад tym напісаў верш "Кніга" і цяпер узяўся перачытваць яго. Некаторыя радкі здаліся яму слабымі і ён старанна перапісаў іх, паляпшаючи мову ѹ рытмічнае гучаныне. Выкрэсьліў колькі расейскіх словаў, а затым нават і радкоў, і тады верш зрабіўся выразістым і высокародным сваім зъместам. Прачытаў яго ізноў сам сабе ѹ голас.

Псалтыр, апраўлены няжорсткай бурай кожай,
Я ўзяў і срэбньяя зашчэпкі адамкунуў,
Перачытаў радкі кірыліцы прыгожай
І воску з ладанам прыемны пах пачаў.
Вось псальма слаўная: "Як той алень шукае
Крыніцы чыстай, так шукаю Бога я".
Як вее съвежасцяй яе краса жывая!
Як радасна далей імкне душа мая!
І бачу я ѹ канцы няхітрую прыпіску,
Што "кнігу гэтую раб Божы, дзяк Гапон,
Дзеля души сыпісаў у месце Ваўкавыску
У рок сем тысяч сто вясмы з пачатку дзён".

Верш яго задаволіў. "Магчыма калі-небудзь яшчэ больш адшліфую яго пры нагодзе", — падумаў ён і перакінуўся думкамі да перапішчыка. "Трэба стварыць жывы вобраз тых людзей, якія працавалі безінтэрасоўна над стварэннем гэтых Божых дароў". У ваччу паўстаў манастыр са старажытнымі мурамі, кельля з вузен'кім вакном, перад якім, падобна яму цяпер, сядзіць пустэльнік і старанна выводзіць літары кірыліцы. Максім прыгадаў рознакалёрныя формы

літар рукапісных кніжак, бачаных у Вільні. Яго тады зацікавіла тэхніка таго пісаньня й ён стаў прыгадваць, як выглядалі дасканалыя застаўкі й канцоўкі, пачаткі радкоў, расыліныя й жывёльныя формы ўжыванага перапісчыкамі кніг арнамэнта.

І неяк натуральна само-сабою ізноў пачало пісацца.

На чыстым аркушы, перад вузенькім вакном,
Прыгожа літары выводзіць ён пяром,
Ўстаўляючы паміж іх чорнымі радамі
Чырвоную страку; усякімі цвятамі,
Разнакалёрнымі галоўкамі зьвяроў
І птах нябачаных, спляценынем завіткоў
Ён пакрашае скроль — даволі ёсьць знароўкі —
Свае шматфарбныя застаўкі і канцоўкі,
І загалоўкі ўсе, — няма куды съпяшыць!
Парой ён спыніцца, каб лепей завастрыць
Пяро гусінае, і гляне...

Максім глянуў за вакно. Сонца стаяла ўзеніце й залівала морам съвятла ўсю прастору. Праз вакно шырокі касынік сонца прабіваў прыцемак пакою й рабіў бачнымі тысячы пылінак у адбітым ад падлогі съвятле. У садзе съпявалі малінаўкі, хутка лёталі ластаўкі. Да-лёндзія съпевы жаваранкаў адцянялі цішу дома. Максім адчуў гэты контраст і адразу пачаў пераносіць яго ў верш.

... съветла сонца

Стаўпамі падае праз вузкае ваконца,
І круціцца у іх прыгожы, лёгкі пыл;
Як сіняваты дым нявідамых кадзіл,
Рой хмарачак плыве; шырокімі кругамі
У небе ластаўкі шыбаюць над крыжамі,
Як жар гарачымі, а тут, каля вакна,
Малінаўка пяе, і стукае жаўна.
І зноў ён съхліцца, застаўку зноў выводзіць
Няяркім серабром; нячутна дзень праходзіць;
Ужо хутка будзе ноч, і першая гвядза
Багаславіць канец прыгожага труда.

Максім ізноў прачытаў кагадзе напісаныя вершы ды ўнёс колькі паправак. Мінулае Беларусі яму цяпер уяўлялася ў арэоле былой славы, людзі тэй пары павярталіся да яго тварамі гістарычнай значнасці. На мінуласці можна было адпачыць душой, там была прыгожасць і прывабнасць. Ён успомніў сваіх “Слуцкіх ткачых” і наважыўся ўсяму гэтаму цыклю вершаў даць заголовак “Старая Беларусь”. У галаве пачала мітусіцца задума зборніка вершаў з гэтымі ды іншымі творамі. “Трэба будзе, як вярнуся ў Вільню, пагаварыць аб гэтым з Вацлавам. Ён чалавек разважлівы й памяркоўны. Можа дасьць якую добую параду...” Было соладка задумашца й па-

лунаць у ружовай прышласьці. Але далікатны стук у дзъверы нагадаў, што пара ўжо й на вячэру, а затым на пагулянку. Гэтак з натхненнем ён выйшаў у гасьцінку.

(працяг будзе.)

Леанід ГАЛЯК

Беларуская Сялянска-Работніцкая Грамада

Пры выборах у польскі парламэнт у 1922 годзе ўвесь беларускі актыў, незалежна ад сваіх палітычных пераконанняў, аб'яднаўся паміж сабою і ўвайшоў у блёк з іншымі нацыянальнымі меншасцямі Польшчы, а іменна з украінцамі, немцамі і жыдамі, у выніку чаго паводле супольнага выбарнага сыліску № 16 у польскі парламэнт было выбраных 11 наслоў і 3-ох сэнатараў — Беларусаў.

У 1922-1924 гадох усе беларускія дэпутаты ў польскі парламэнт, незалежна ад сваіх палітычных паглядаў уваходзілі ў склад адзінага Беларускага Пасольскага Клюбу, сябры якога з парламэнтарнай трибуны дружна барапілі правоў беларускага народу ў Польшчы, патрабуючы ад польскага ўраду дакладнага выкаанання польскай канстытуцыі з 1921 году, якая гарантавала нацыянальным меншасцям у Польшчы свабоду культуры, навукі і рэлігіі.

Дзяля таго аднак, што польская палітыка рабіла стаўку на дэнацыяналізацыю нацыянальных меншасцяў, што са свайго боку выклікала абвастрэньне змагання, частка сяброў Беларускага Пасольскага Клюбу пераходзіць у вострую апазыцыю да ўраду і ў чэрвені 1924 году ствараюць новую палітычную партыю — Беларускую Сялянска-Работніцкую Грамаду. Парламэнтарысты, сябры Грамады, выступаюць з Беларускага Пасольскага Клюбу і ствараюць асобны парламэнтарны клуб.

У склад парламэнтарнага клубу Грамады ўвайшлі наслы: Браніслаў Тарашкевіч, які стаўся старшынёю клубу, Юры Сабалеўскі, Сымон Рак-Міхайлоўскі, Пётра Мятла і Павал Валошын.

У Беларускім Пасольскім Клубе засталіся беспартыйныя і група Беларускай Хрысьціянскай Дэмакратыі, на чале з ксяндзом Адамам Станкевічам.

Праз нейкі час наслы Васіль Рагуля і Фабіян Ярэміч утварылі новую палітычную партыю — Беларускі Сялянскі Саюз, але з Беларускага Пасольскага Клюбу ня выступілі.

Заснаваныне Грамады і пераход у апазыцыю да ўраду было спаткана беларускім насељніцтвам прыхільна.

Польскі парламэнт, 31-га ліпеня 1924 году, прыняў закон аб мовах на вучання ў школах, паводле якога нацыянальныя меншасці Польшчы — беларусы, украінцы, немцы і жыды мелі права на адchyненьне дзяржаўных школаў з моваю выкладання данай нацыянальнасці, калі знаходзілася дастатковая колькасць бацькоў, якія гэтага вымагалі. Трэба зазначыць, што гэты закон прайшоў галасамі палякаў, бо прадстаўнікі нацыянальных

меншасьцяў галасавалі супраць гэтага закону, як не ідулага.

Дзеючы на падставе новага закону насељніцтва Заходній Беларусі падало польскім уладам больш як 12 000 патрабаваньняў на адчыненіне беларускіх школаў. Польшчы аднак гэты закон быў патрэбны не на тое, каб адчыніць беларускія школы, але па тое, каб задземанстраваць сваю лібэральнасць у вачох замежнай грамадзкай думкі і дзеля гэтага ў 1924-1925 школьным годзе ні водная беларуская школа адчыненай ня была.

У выніку абвастрэння польска-беларускіх адносін, вясною 1926 г. на паседжанні цэнтральнага камітэту Грамады, у складзе: Б. Тарашкевіча, Радаслава Астроўскага, Ю. Сабалеўскага, С. Рака-Міхайлоўскага, П. Мятлы, П. Валошына і М. Бурсэвіча, было пастановлена безадкладна прыступіць да арганізацыі сеткі гурткоў Грамады, а таксама павятовых і акруговых камітэтаў партыі. Была апублікаваная праграма Беларускай Сляянска-Работніцкай Грамады, якая не адбیгала ад праграмаў іншых сацыялістычных партый, і было зазначана, што партыя імкненца да асягнення мэтаў праграмы згодна з ававязываючымі законамі. Пасля апублікавання праграмы і падачы адрысу сакратарыяту — Вільня, вуліца Вялікая 30, пачалі прыходзіць дэкларацыі аб прыняцці ў партыю. У першым тыдні прыйшло больш 5000 дэкларацый, а да канца 1926 году налічвалася больш як 100 000 сяброў Грамады.

Такі раптоўны разрост Грамады з'явіўся на сябе ўвагу польскай адміністрацыі, а таксама Камуністычнай партыі Заходній Беларусі ды ўраду БССР.

Зайнтэрасаваньне Кампартыі да Грамады было выкліканы між іншым і тым, што ў грамадаўскай прэсе часта друкаваліся артыкулы з рэзкай крытыкай палітыкі Масквы ў адносінах да БССР, і гэтыя нападкі на імпэрыялістичную палітыку вельмі не падабаліся Маскве. Не падабалася таксама тое, што Грамада хоць і мела сацыялістичную праграму, дык адначасова нэгатыўна адносілася да камуністычнай партыі.

Дзеля пералічаных прычынаў, у ліпені 1926 году Б. Тарашкевіч атрымаў ліст ад камісара асьветы ў Менску — Усевалода Ігнатоўскага з прапаноўлю з'ехацца ў Ціппот, каля Данцига (Гданьска), на канфарэнцыю, дзеля абарэньня розных пытанняў.

Б. Тарашкевіч прапанову У. Ігнатоўскага прыняў, і канфарэнцыя была вызначаная на 24-27 жніўня ў г. Лінгфур.

На канфарэнцыю прыбылі з Менску: камісар асьветы У. Ігнатоўскі, сябра камітэру Корчык-Лагіновіч, беларус; сябра камітэру інжынер Робэрт; прадстаўнік менскага ОГПУ Славінскі, паляк; прадстаўнік кам-самолу Заходній Беларусі Паўлік, беларус з БССР; і шаржэ да фэр савецкага пасольства ў Варшаве Ульянаў, беларус.

З Вільні прыехалі: старшыня Грамады Б. Тарашкевіч і сябры Цэнтральнага Камітэту Грамады — дэпутаты парляманту П. Мятла і П. Валошын; дырэктар Віленскай Беларускай гімназіі Р. Астроўскі са сваім заступнікам з Таварыства Беларускай школы Ю. Сабалеўскім; і прадстаўнік Беларускага Студэнцкага Саюзу Мароз-Гурын.

Перад афіцыйным спатканнем дэлегацый, Б. Тарашкевіч і Р. Астроўскі здолелі прыватна спаткацца з У. Ігнатоўскім. На гэтым спатканні У.

Ігнатоўскі пайфармаваў аб запраўдным становішчы ў БССР. Становішча гэтае, паводле У. Ігнатоўскага было вельмі благое. Падцвярджаючы вялікія дасягненныя на культурным фронце, Ігнатоўскі нара��аў на палітычную атмасферу і сталую нязносную інгэрэнцыю Масквы ў ваўсе найбольш важныя галіны дзяржавнага жыцця. Ігнатоўскі дзякаваў за дапамогу аказаную прэсай Захоўнай Беларусі ў справе пашырэння тэрыторыі БССР. На разьвітаньне Ігнатоўскі папярэдзіў, што іхным заданнем ёсьць звязаць Грамаду з камуністычнай партыяй і парадзіў у гэтай справе не паддавацца.

Канфэрэнцыя адбылася 26 жніўня 1926 году ў горадзе Лянгфурце. Кажная старана была прадстаўлена 6-ю асобамі.

Корчык з БССР адзначыў, што ў працы Грамады маюцца непажаданыя адхіленыні ад генеральнай лініі пралетарыяту, бязпамылкова вызначаныя камуністычнай партыяй.

У. Ігнатоўскі пералічыў асягненныя БССР у культурнай і эканамічнай галіне. Памылкі зробленыя Грамадою Ігнатоўскі выясняніў недасыветчансцю кіраўніцтва і выразіў надзею, што ў будучыні будзе асягнутая поўная гармонія між Грамадою і камуністычнай партыяй.

Ад Грамады выступіў Р. Астроўскі. Р. Астроўскі выясняніў, што Грамада гэта не грамадзкая арганізацыя, а палітычная партыя са сваёю праграмаю і статутам. Тоё, што ў змаганыні шляхі Грамады часамі пакрываюцца са шляхамі іншых партый, нават такіх, як Польская Сацыялістычная партыя ці Незалежная Сялянская партыя, яшчэ не гаворыць аб злучэнні гэтих партый. Калі Грамадзе будзе па шляху з камуністычнай партыяй, дык у тых выпадках можна ісці разам, а ў іншых выпадках шляхі Грамады і Кампарты могуць разыходзіцца. Трэба таксама ўзяць пад увагу, што сірод Беларусаў камуністычная партыя ня цесыща аўтарытэтам, як партыя варожая беларускаму вызвольнаму руху. Калі-б Грамада падпарадковалася камуністычнай партыі, дык гэтым яна-б самаліквідавалася, да таго-ж трэба не забывацца, што Грамада мае 100,000 сяброў, а камуністычная партыя на Зах. Беларусі ўсяго 1000. Дзеля паданых прычынаў можа быць гутарка толькі аб узгадненыні дзеянасьці, там дзе гэта магчыма.

Вывады Р. Астроўскага выразна не спадабаліся ўсходнім дэлегатам і Б. Тарашкевіч пастараўся давесыці да кампрамісу. Прызнаючы слушнасць вывадам Р. Астроўскага, Б. Тарашкевіч выступаў аднак з думкаю, што застаючыся незалежнай партыяй, Грамада аднак павінна мець цесны контакт з камуністычнай партыяй. На прапанову П. Валошына такім звязным стаўся Б. Тарашкевіч.

Пасяля канфэрэнцыі заходнія дэлегаты выражалі думку, што вынікі гэтай канфэрэнцыі не да спадобы Маскве, і ў сувязі з гэтым цяпер трэба чакаць нейкай правакацыі.

Грамада пры канцы 1926 году налічвала 121,000 сяброў і пачынаючы ад каstryчніка 1926 году пачынае спатыкацца ў сваёй працы з перашкодамі з боку польскай адміністрацыі. У гэтым самым часе пачалі надыходзіць весткі, што ў сябры Грамады пачынаюць запісвацца сябры камуністычнай партыі і сваімі выступленынямі гравакуюць польскія ўлады.

да рэпрэсзыяў супраць Грамады. З другога боку такога самага роду пра-
вакацыямі пачынаюць займашца агенты польскай тайнай паліцыі, што з
гэтай мэтай сталіся сябрамі Грамады.

У ноч з 14 на 15 студзеня 1927 году Цэнтральны Камітэт Грамады
быў арыштаваны, за выняткам Ю. Сабалеўскага, які ўцёк у Нямеччыну.
Апрача Цэнтральнага Камітэту было арыштавана 3000 сяброў Грамады, і
Грамада была польскімі ўладамі абвешчаная нелегальнай арганізацыяй.
Польскі парламэнт выдаў сваіх сяброў, пазбаўляючы іх парламэнтарнага
іммунітэту.

На чале містэрства юстыцыі стаяў у той час Александар Мэйштовіч,
а самую справу супраць Грамады праводзіў пракурор Віленскага Акруго-
вага суду Пжылускі. Бяспасрэдна вінавачнікамі былі віцэпракуроры Ві-
ленскага Акруговага суду Колапскі і Краўзэ.

Судовы працэс Грамады ў Віленскім Акруговым судзе пачаўся 23 лю-
тага 1928 году, а закончыўся 22 травеня 1928 году.

Склад суду быў наступны: старшыня — Овсянко, судзьдзі — Едзевіч і
Борэйко, запасны судзьдзя — Бжозоўскі.

Абаронцамі падсудных былі: адв. К. Петрусеўч, які бараніў Р. Астроў-
скага, Антона Луцкевіча і Шнаркевіча; адв. Сымяроўскі, які бараніў Б.
Тарашкевіча і іншых паслоў сойму; адв. Кжыжаноўскі, які бараніў А.
Каўша; адв. Дурач ды іншыя.

У часе працэсу былі дапытаны 596 съветкаў абвінавачаныя і каля 600
съветкаў абароны. 95 працэнтаў съветкаў пракуратуры гэта было паліцыян-
ты. З усіх абвінавачаных 19 было апраўданых, сярод іх Р. Астроўскі і А.
Луцкевіч. Усіх абвінавачаных было 56.

37 абвінавачаных былі прыгавораны да розных тэрмінаў зняволенія
ад 3-ох да 12-ці гадоў. Усе паслы парламэнту атрымалі па 12 гадоў.

Прыгавар быў ажталаваны і Апэляцыйны суд у Вільні зъменіў кары
зняволенія на палову і апраўдаў яшчэ 7 абвінавачаных.

Прыгавар управамоцніўся і засуджаныя пачалі адбываць кару.

У жніўні 1930 году аднак увесь Цэнтральны Камітэт Грамады быў
звольнены, хоць усе іншыя засуджаныя надалей адбывалі кару. Вытвары-
лася няпрыемная сітуацыя, бо былі звольненыя толькі тыя, што былі
засуджаныя на вялікшыя кары, звольненне адбылося спосабам, што
прыгавар заставаўся ў сіле, як заставалася ў сіле пазбаўленне правоў.
Створанае палаажэнне выкарысталі камуністы і намовілі былых паслоў
да выезду ў Савецкі Саюз. Увосені 1930 году С. Рак-Міхайлоўскі, П. Мятла,
П. Валошын і қакратар Грамады М. Бурсэвіч разам з сем'ямі выехалі ў
Менск.

Б. Тарашкевіч выехаў нелегальна ў Нямеччыну. Праз нейкі час пра-
яжджаючы з Нямеччыны ў Данцыг, праз гэта званы польскі калідор,
быў бяспраўна арыштаваны палікамі і затым супраць ягонай волі вы-
менены польскім урадам на звольненага ў гэтым часе з Салаўкоў Ф.
Аляхновіча.

Пару гадоў пазней усе выехаўшы ў БССР былі арыштаваны і аб-
вінавачаны ў імкнені адарваць БССР ад Савецкага Саюзу і сасланыя
у савецкія канцэнтрацыйныя лягеры, дзе ўсе загінулі.

Як ведама, палякі гэтых самых асобаў адвінавачвалі і засудзілі за ім-
кненъне адараўца Заходнюю Беларусь ад Польшчы і далучыць да БССР.

СЁЕ - ТОЕ... і яшчэ НЕШТА...

Самае салёнае мора — жыцьцёвае.

Жанчына — лепшая палавіна чалавецтва. І ўсё-такі добра, што толь-
кі палавіна.

Золата ня псуеца, аднак яно псуе людзей.

Слава ня сала, ёю ніколі не здаволіш чалавека.

Калі ня ведаецце за што ўзяцца, бярэцеся за разум.

Ці існавалі-б даўгія языкі, калі-б ня было шырокіх вушэй?

Да голасу пеўня найчасцей прыслухоўваеца лісіца.

Вочы — люстра душки. Купляйце цёмныя акуляры.

П'ем мы за чужое здароўе, рызыкуючы сваім.

— Я — Вовачка, — гаварыў Воўк, трапіўшы на псярню.

Некаторыя нават з чыстага цукру змогуць зрабіць горкую пілюлю.

У дом суседа насыті гразь на абутку, а выносіт на языку.

Здараеца, калі рука руку мые, то яны абедзівле нячыстыя.

Яго чакала бліскучая будучыня. У сэнсе лысіны.

Калі пачынаюць гладзіць па шэрсыці, глядзі, каб не абстрыглі!

Добра съмяеца той, хто съмяеца не адзін.

Калі жанчына на цябе не глядзіць, гэта яшчэ не значыць, што яна цябе ня
бачыць.

Лепш удар сябра, чым пацалуй ворага.

Каб усім дагадзіць, піла працуе па прынцыпе «і вашым, і нашым».

Калі ў галаве многа думак, значыць яны тонкія.

ЖАРТАМ I ЎСУР'ЁЗ

— А можа няма бэнзыны?

Пажылы, кволы «Беларус»,
Пачаў бяз жартаў абнаўляща: —
Каб назьбіраць сабе грашэй,
Увёў ён «панскую» бачынку,
І скрыптаў больш, і там-сям — здымку,
І слоўца новае — «габрэй».

— Мама, што гэта такое «галава сям'і»?
— Спытай у бацькі.
— А ён адкуль ведае?

Калі Акула сваім падмоکлым хвастом хляснула «Беларускаму Голасу» па хвальшывых зубох, дык у Хмары на носе выскачыў Сіняк.

Беларускія вэтэраны пахваляюцца 5-мі генераламі, капою палкоўнікаў, цэлаю ротаю маёраў, капитанаў ды лейтэнантаў, — але на гвалт яны шукаюць хоць аднаго, хай і дурнога, абы бяднягу -- радавога.

А. Кастусь нарэшце выгараваў сваю «Гараватку». У гэтым даўгім творы ёсьць і такія «высока мастацкія ўзылёты-замалёўкі»:

«З правага боку ля прыпечку й палоў, важна наперад свой бэбах выпяціўши, Кмітава Аўдоля із чародкай жанок расьселася...»

(Кніга I-я, стар. 42-ая).

— Кім ты станеш, сынок, як вырасьцеш?
— TVгледачом.

А ці вам ведама, што

«Б. Час» наеўшыся гарошку,
пачаў паветра псуць патрошку.

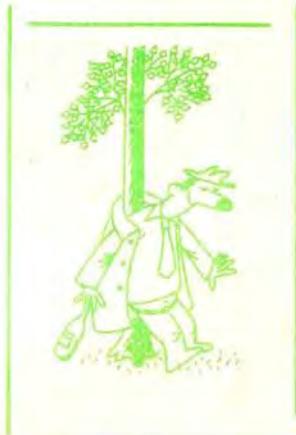
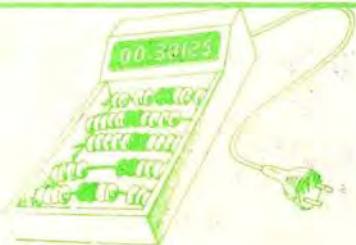
ВЯЛЁЛЫ КУГЧАК

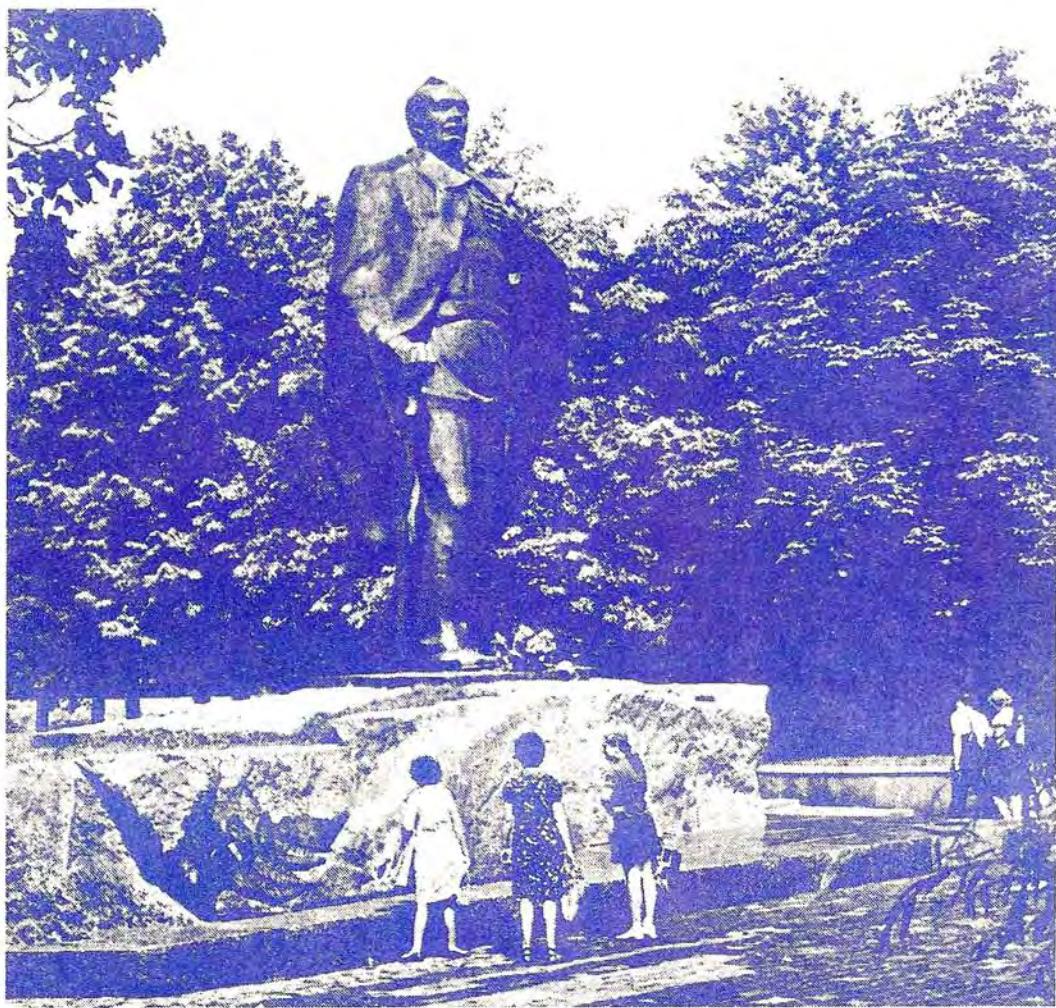
— Не плач так горко, з-за того, што
наші супраць начата шлюбу, я тай-
ду сабе іншую парачонку.

— І апошнія пыткоже: у бала верце?

— Даражэнькі, будзь уважлівъ
— далей абмежаванне хуткасці.

Падымайся зь нізін, сакаліна сям'я,
Над крыжамі бацькоў, над нягодамі;
Занімай, Беларусь маладая мая,
Свой пачэсны пасад між народамі!..